

Garda Dezső: Az 1848-49-es évi forradalom és szabadságharc jelentősebb mozzanatai Csíkban és Gyergyóban

A gyergyói 1848-1849-es évi eseményeket az erdélyi magyar forradalom szerves részeinek tekinthetjük. Az általános eseményekbe való beilleszkedés mellett igen nagy jelentőséggel bírtak a sajátos helyi megmozdulások.

A gyergyói megmozdulások helyi okai

A forradalom helyi okai közé sorolhatjuk a gazdasági, társadalmi, politikai élet ellentmondásait - a szász és örmény kereskedők, illetve a helyi lakosok közötti konfliktusokat, a földesúri kötelezettségeket, valamint a székely határőrkatonák elnyomását az osztrák General Comando által.

A gyergyói forradalmi megmozdulásokat elősegítette az a tény, hogy 1848 előtt a hagyományos társadalmi csoportok helyzete is megváltozott a faluközösség keretében. A meggazdagodott katonacsaládok szerepe és hatalmaskodása túllépte a faluközösség kereteit. Így például Bernád Antal felelősségre vonás céljából a gyergyói szék törvénye elé hívta Davoth Jánost, a „királyi thesaurianus comisariusát”. Az idézést Csortán István asszesszor adta át a következő fenyegetéssel: „ha szerencsétlenségbe nem akar esni, el ne mulassa a közelebbi csütörtökön a tekintetes nemes Királyi Szék előtt megjelenni vagy személyesen, vagy prókátor által, Bernád úrnak valami panaszának eligazítása végett”¹

A faluközösség átlag gyalog és huszár katonáinak életét az általános elszegényedés jellemezte. Szentiváni Mihály a Nemzeti Társalkodó 1839 évi kötetében megismertet minket a határőrkatonák életszínvonalával: „Ezeknek ... kevese bír mesterséget, kereskedést nem folytat, hivatala nincs, zsoldot nem kap, mégis tisztességes házat tart, magát és nagyocská háznépét élelemmel, ruházattal látja el, saját költségén katonáskodik, a polgári és katonai rend terheit hordja. Ez valóban csak vasszorgalmak által volt lehetséges, de hovatovább mindinkább terhesedik: részint nagy szaporodásuk miatt, (...) részint mivel a tutajfákat termő havasok hozzáférhetőbb része nagyon megpusztított.”² A válság főleg ezt a társadalmi csoportot érintette.

A jobbágyok sorában is érezhető volt az elégedetlenség. Doczi András jobbágy 1831-ben elpanaszolta: „Én szegény ember lévén, semmi úton - módon sok gyermekeim miatt annyira nem mehetek (noha mint rab napról napra dolgozok), hogy csak a szükséges ruházatokat magamra és gyermekeimre kiszerezhessem, mely miatt a legnagyobb szomorúságok és kínlódások között nyomorgok.”³

Nem nehéz felismernünk: egyik csoport sem mutatkozott elégedettnek sorsával. A gazdag katonacsaládok a falu közföldjeinek a megszerzésére törekedtek. Az átlag gyalog és huszár katonák a közföldek megvédését és az elszegényedés megakadályozását szerették volna elérni. A jobbágyság panasa a függőségi viszonyokkal kapcsolatos visszaélésekre vonatkozott.

Jobbágyok lázadása 1848 januárjában és februárjában

Mikorra tehetjük a gyergyói megmozdulások kezdeteit? Gyergyóban 1848 januárjában-februárjában a földesurak és a jobbágyok közötti ellentéteket érzékeljük. Az okokat a függő viszonyban élő parasztok a következőképpen magyarázták:

¹ Csíkszereda, Állami Levéltár, Gyergyószék Levéltára. F 26. sz. 561.

² Szentiváni Mihály: Közlemények Erdélyről. = Az utazás divatja. Bukarest, 1973. 135 - 136.

³ Csíkszereda, Állami Levéltár, Gyergyószék Levéltára. F. 26. sz. 495.

„Az első csoport alatti sérelmünk, miszerint a régi szolgálat megváltoztatott, eléggé világosan kitetszik a tekintetes Nemes Tisztségnek 1846 - a) 585 szám alatt kiadott rendeletéből; hogy pedig az új szolgálati rendszer a réginél sokkal terhesebb, magából az idézett Tisztségi Rendelet ezen szavaiból: a héti tartozások öszvehalmoztatnak, bizonyos, mert sokkal könnyebb volt régebben az allodiális földek művelésére egy héten egy napot tenni, mint jelenleg 8-10 napig, megszűnés nélkül, lakásunktól távol a magunk és marháink ételméről gondoskodva szolgálni, hát ha még az utak rosszasága tekintetbe vétetik, ugyanis a szolgálat helyére vezető utakon a felettebb köves medrű, félig befagyott vízen való többszöri átjárás marháink lábait sokszor erősen megrontsa, s a téli terhes munka alatt nyárban a sovány legelő, télen pedig a hideg miatt marháink vagy végképpen elpusztulnak, vagy hosszabb ideig hasznavehetetlenekké lesznek (...)”

b) a 2-ik pont alatti sérelmünk azon ágait, hogy negyed napon túl a haszonbérlő úr kenyeret nekünk nem adott, a haszonbérlő úr sem tagadja, ami marháink legelőjét illeti, ez a nyomozati munkálat szerént a nyomás, de éppen a haszonbérlő úr által előállított 13 és 26-ik tanuk vallomásai szerént a nyomáson lévő kóst igen gyenge, ami igen természetes, mert a napi nehéz munka által elfárasztott ökör akármely nyomáson is a nyári rövid éjjel kevés eledelt gyűjtögethet. (...)

c) s téli szállásolásra nézve (...) a cigányoknál lévő istállóba csakis 12 colonicalis ökör fér be a béres ökrökön kívül, a magyarópataki istálló pedig tapasztatlan felső és alsó padlás nélkül lévén, marháinknak a hideg ellen menedékül nem szolgálhat, hogy pedig nekünk maguk személyünkre illő téli szállás volna, azt a haszonbérlő úr sem mondja, mert ez nincsen (...)

e) a jövő-menő útra nézve a haszonbérlő úr sem tagadja, hogy a szárhegyieknek, ditróiaknak és remeteieknek jövő-menő útjokat csak egy napi szolgálatba veszi, holott csak a menetel egy napot tart, s a jövetel viszont - így az alfalviak, újfalviak, tekerőpatakiak és vaslábiaknak is csak fele részben, ha beszámította a szolgálatba, de illetőleg sohasem ...”⁴

A fenti esetek hozzájárultak a két fél közötti ellentétnek. A jobbágyok elégedetlensége a haszonbérlővel való szembeszállást idézte elő. A földesúr elpanaszolta, hogy „Betze nevű colonus részegen szinte éltét oltá ki ... Koncz András úrnak.”⁵ A haszonbérlő válaszképp kegyetlen bosszúhoz folyamodott. A jobbágyok elmondták, „hogy a szárhegyi colonus Betze Andrást a haszonbérlő úr megverte, azután vasba verette, s egy hétig úgy dolgoztatta, maga a haszonbérlő úr sem tagadja, s bár ha igaz is volna az, amit Betze András ellen felhoz, mégsem lesz vala szabad büntetési jogot gyakorolni, mert magamagának bírása nem lehet vala.”⁶ Meglepő a gyergyói jobbágyok öntudatosága, amellyel jogaikért küzdöttek. Ez a tudatosság pánikhangulatot idézett elő a földesúrnál is, aki elpanaszolta hogy „fenyítés nélkül a havas vadonában egy pillanatig sincs bátorságban se élete, se vagyona, se tulajdonosnak, se kezelőinek.” Gróf Lázár Móriczné, vagyis Barcsay Polixéna egy sajátos lélektani állapotról beszélt: „... lehet azt érteni lélektanilag, mert hogy jobb állapotuk mellett éppen az én szolgáló embereim nyugtalanok, megvan az emberi természetnek azon gyengesége, hogy a jó állapot, ahelyett hogy méltányló hálát legyen képes előidézni, elkényeztetve a kevésbé művelt nép osztályt csak további pretentióra ingerli azt. E sorsa és jelleme az én szolgáló embereimnek is: más birtokosoknál jobban megkímélem őket, és ők a kímélésből jogot kívánva maguknak formálni, engemet felsőbb tekintély engedelmeivel nagyobb kényelem megadására akarnak kényszeríteni. Azonban méltóztassék a Tekintetes Tisztség megfontolni, hova vezetne az az elv, mit a panaszoló embereim létrehozni szeretnének: t.i., hogy a colonus határozhassa meg szolgálata mértékét és módját! Ezt az elvet a most sanctionált úrbéri törvények se adoptálták, nem is adoptálhatták, mert

⁴ Csíkszereda Állami Levéltár. Gyergyószék Levéltára. F. 26. sz. 993

⁵ Uo.

⁶ Uo.

azoknak se akaratok a tulajdonost megfosztani sajátjától.”⁷ A mi esetünkben is jellemző Egyed Ákosnak az a megállapítása, hogy „... a jobbágyi tudat egy-egy pillanatra oly erővel lobbant fel, amely feleslegessé tesz minden vitát azzal kapcsolatban, hogy létezett-e egyáltalán vagy nem.”⁸

A jobbágyok igazságtételért a szék igazságszolgáltató szervéhez folyamodtak, éppen ezért nem követelheték a jobbágyszolgáltatásokat, s következésképpen a függőségi viszonyok megszüntetését. Erélyes és öntudatos fellépésük a földesúrral és haszonbérletjével szemben már előrevetítette a forradalom kezdetét.

A jobbágyoknak a közföldekből való kiszorítása a székely faluközösségek által és a jobbágyfelszabadítás

A földesurak azonban nemcsak a jobbágyokkal találták szemben magukat. A faluközösségek katonaemberei megtagadták a földesurnak és zselléreinek járó erdölési juss engedélyezését. Így történt ez Remetén is, ahol Balás Bécsi István és Laczkó János „1848-ik évi februárius 8-kán a méltóságos exponens gróf úr őexcellentiájának várhegyalji Kozma Juon nevezetű zsellérét a remetei közönséges erdőből tulajdon szükségére tűzifát vivőt, erőszakosan megzálogolták...” A panasztevők szerint „...a méltóságos exponens gróf úr őexcellentiájának várhegyalji zsellérei mindenkor a remetei erdőben az erdölési juss szabadon és háboríthatatlanul gyakorolták, abban senkitől meg nem akadályoztattak”⁹ Lázár László panaszával megegyezett Lázár József panasz is, miszerint „Várhegyalji Moldován János és Kotfász nevezetű zselléreimmel jelen év februárius 3-kán a remeteiek tulajdon szükségekre tűzifát vivőköt erőhatalommal megzálogolták.”¹⁰

A Lázárok tehát a közföldek feletti földesúri jogaikat követelték a faluközösségektől. Lázár József ezt a jogát ki is hangsúlyozta: „Földesúri pártfogási jogomnál fogva certifikáltattam gyergyóremetei gyalog katona Bécsi vagy Balás Istvánt és Laczkó Jánost 8-ad napra a gyergyói tekintetes törvényes Alszékre.”¹¹ Az ilyenfajta ellentétek nem voltak egyedi esetek. Ezt bizonyítják Lázár Lászlónak Balás B. Istvánhoz és Laczkó Jánoshoz intézett sorai, amelyekben arra kéri őket, hogy „tessék kegyelmeteknek a fenn megírt üdőben és napon Gyergyószentmiklóson tartandó székgyűlésen megjelenni, hol is az ilyenszerű esetekben gyakorolni szokott mód és perfolyam szerént, az okokat is bővebben felfejtve azt fogja elkövetni, akár jelenjék meg kegyelmetek, akár ne, amire a törvény és igazság vezérlendik ...”¹²

A szöveg olvasása közben azt hihetnénk, hogy földesúr a tőle függőségben levő személyek érdekeit védi. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az eset február 8-án történt, a Lázárok panaszlevele pedig március 23-án készült, felismerhetjük: a per egyéni érdekeket szolgált. Az erdélyi forradalom célkitűzései, a parasztmozgalmak, a jobbágyfelszabadítás halaszthatatlanságát bizonyította. Ezt a helyzetet a helyi földesurak is felismerték, akik a függő viszonyban lévő parasztnak felszabadítását közterületeik megőrzésével akarták megvalósítani. Mindez oda vezetett, hogy a faluközösség tagjai a Lázárok volt jobbágyait és zselléreit kitiltották a közösségi erdőkből és legelőkből. A földesurak azonban más célt is követtek; a földesúrellenes erők megosztását. Ezek a társadalmi erők ugyanis a függőség megszüntetéséért léptek fel Gyergyóban. Egy 1848. április 19.-én írt panaszlevélben a várhegyalji lakosok, akik döntő többségükben a Lázár grófok jobbágyai voltak, már

⁷ Uo.

⁸ Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Kriterion könyvkiadó. Bukarest, 1981. 81.

⁹ Csíkszereda Állami Levéltár F 26. sz. 968.

¹⁰ Csíkszereda Állami Levéltár F 26. sz. 979.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

szabadoknak nevezték magukat, és a legeltetési jog visszaadását követelték, ami egyet jelentett a közföldről való részesedéssel: „Nagy alázatossággal jelentjük a tekintetes királyi bírónak azt, hogy mű a tekintetes gyergyóremetei nemes communitástól oly rendelést vettünk, hogy szarvasmarháinknak, úgy a lovainknak pásztorokat állítsunk, Nemkülönbent sertéseinknek orrokon vaskarikát téessünk, a sertésekre nézve könnyű dolog végbevinni köz haszonért - de marháinknak pásztorot állítani nemcsak nehéz, de teljes lehetetlen, mivel eddig szolgaságba voltunk ...”¹³

Mikor történt meg gyakorlatilag a jobbágyok felszabadítása? Nem tudhatjuk. A valóság az, hogy 1848. április 19.-én a Gyergyóremetéhez tartozó Várhegyalján kész tényekkel találjuk szemben magunkat.

A jobbágy - földesúr ellentétek 1848 január - április hónapokban érték el csúcspontjukat, melyek a jobbágyfelszabadítás folyamatának megindulásához vezettek. A függőségi viszonyok megszüntetését elősegítette az a tény is, hogy a Lázár család egyes tagjai a liberális nemességhez tartoztak, akik a jobbágyfelszabadítás hívei voltak. A már említett Várhegyalja esete nem volt egyedi Erdélyben, hiszen Wesselényi Miklós is június 6-a előtt szabadította fel jobbágyait, az alsócsernátoni jobbágy-felszabadító határozat is megelőzte magának a törvénynek a megszavazását.¹⁴

Gyergyói határőrkatonák 1848 márciusában és áprilisában

Gyergyó vidékén a forradalom tömegbázisát a határőrkatonák családok alkották.

Már március hónapjának első felében szükségessé vált a határőrkatonák sorsának a javítása. A széki hatóságok különösen az újoncok helyzetén próbáltak segíteni, amint ez kiderül a csíki főkirálybírónak a gyergyói alkirálybíróhoz címzett leveléből: „Törvény által ez évre meghívott katonáújoncaink tudtom szerént már besorozva vannak, s több helységek újoncai javára szolgálatok ideje alatt kamatozó jutalompenzt is gyűjtöttek; az efféle segedelempenzzel még meg nem vigasztalt újoncok folyamodtak hozzám, kérvén: részekre is az illető helységektől szolgálatok ideje alatt kamatozó segedelem gyűjtése eszközölnék; kérelmeket az ezutáni katonáújonc - állítás könnyebbítéséért is méltányosnak találom, mivel azonban az ilyenszerű kívánatok kivételére nem általános erőszak az eszköz, hanem a nép értelmeseinek szívekre ható beszéd utáni meggyőződés, s annak következtében már négy-öt ember által nyilvánítasson jóakarát is, mert az értelmetlen és hidegszívű emberek egyetértése soha meg nem születik ...”¹⁵

Az oklevél azonban bizonyítékul szolgál arra, hogy a széki hatóságok vezetői is tarthatatlannak minősítették a határőrkatonák életkörülményeit, és megoldást kerestek az újoncok helyzetének javítására. Mindez azt jelenti, hogy bennük is élt a határőrkatonaságnak, mint intézményes keret válságának a tudata. Március 10-éről tehát adatunk van az újonc határőrkatonák elégedetlenségéről.

1848. április 6.-ra a gyergyói határőrezred századait Gyergyószentmiklóstra hívták a rend fenntartására, mivel egyes személyek a határőröket a fegyver letételére biztatták. Az eseményt Mikó Mihály gyergyói alkirálybíró a következőképpen mutatta be: „Folyó hó 6-ra virradólag a 9., 10. és 11-ik századok szorgos parancsot kapván az iránt, hogy mindeniknek fele része Szent Miklóson egész készülettel bizontalan célra rögtön megjelenének, az egybegyűlt katonaság s bámulói csoportjába nem sokára köz szájon forga azon hír, miszerént a katonaság egybe gyűjtését a veszélybe forgó közcsend tette szükségessé, e veszélyt pedig eredményezteték onnan, mert mint mondák, Csíkba táblai írások jelentek meg, kik előbb Szeredába, s majd Somlyón gyűléseket tartván, az mire a népet felhívják,

¹³ Uo.

¹⁴ Egyed Ákos, Háromszék 1848 - 1849-ben. Bukarest, 1979. 32, 46.

¹⁵ Csíkszereda Állami Levéltár. Gyergyószék Levéltára. F 26. 964. dosszié

nem kevesebb, mint a fegyver tetteles letétele, s ez ifjak ezen céllal itt is megjelennek szombaton, s az általok felizgatandó kedélyek lecsillapítása vala az ok a szokatlan egybe gyűlésnek.

Ez állítás maga valónak hitt alakjába időnkbe s népünk esmert jelleméhez s átaljába viszonyainkhoz mérve fontolóra méltónak mutatkozik sokak előtt, s előttem legaggasztóbbnak tetszik a 3 félszázad hadias egybe sereglése; polgári és hivatalos kötelességemnek érzém tehát az állítás valósága esetére (ily komoly fellépés mellett annak valóságán ki kételkedhetik) a csend és közbátorság fenntartása aránt magunk részéről is gondoskodni, de gondoskodni főleg azon rosszul választott eszköz kicserélésében, mely erős hitem szerént nem a cél felé, hanem ellenébe vezetende, ugyan azért egy előleges értekezés után az ezen zászlóalj kormányzója, több századosok és lelkészek jelenlétében vegyes értekezés tartatván, az érintettek közre munkáló akarata s egyetértő törekvéseik által a rend fenntartása a nélkül terveztetik tettelesíteni, hogy arra legkisebb katonai erő használatnék fel; s noha a zászlóalj kormányzója a katonák egybe gyűjtésének a nép megnyugtására a tavaszi gyakorlás címet adta, s másfelől egyet is értett velem azon állításba, miszerént a célba vett rendfenntartáshoz katonaságra legkevésbé sem leend szükség, azt mégis ismételt kérésemre is elbocsátani az ezeredi parancsal szembe jogosítva magát nem látta, annyit azonba(n) töstént kívánt megtenni, miszerént az ezredet a viszonyokról értesítvén, sürgöny által parancsot kért a katonaság elbocsáttatására. Hónap váratik vissza a parancs, hónap vártnak (kik bizonyára el nem jönnek) a Csíkba létezni hitt egyének, kik a lefegyverzést állítatnak indítványozni - bár az utóbbi aránt, miután a tekintetes Tiztség rendeletébe nem említettik, teljesen megnyugtatra látom a közcsendet; méltóztasson méltóságod megengedni, hogy az annyira érdekes parancs megérkezését bévárhassam, mert most még (mi valóban aggasztó) annyi emberből álló nyers tömeg ezer mesék és mondák között és után, többnyire mámoros fővel tanálgatja és tanulja, hogy mit teszen az, miért ő itt fegyverbe hadi lábón áll; mihelyt a kérdés eldől, hogy a nép haza bocsáttatik-e vagy nem, töstént a tekintetes Tiztség parancsa nyomán indulok...”¹⁶

Mikó Mihály félelme a gyergyói határőrkatonák rendbontásától alaptalan volt. A nagygyűlés után mindenki otthonába távozott.

A gyergyói románok magatartása 1848 áprilisában és májusában

Mikó Mihály helyettes alkirálybíró nagyon zavarták a román papok által szított magyarelles nemzeti uszításnak a gyergyói kisugárási. Ezért igyekezett jó viszonyt kialakítani a Gyergyó vidéki román lelkészekkel, akiktől információkat kapott a román nemzeti mozgalom és a gyergyói románság viszonyáról. A Gyergyó vidéki román esperest a Főkormányzék és Csík-, Gyergyó és Kászón székek főkirálybírójának az április 30-i gyűlésen való részvételével kapcsolatos tiltó rendeletéről is értesítette. A királybírónak írt beszámolójában erről a feladatáról így fogalmazott: „A Királyi Főkormányzéknek folyó évi 5245. számú királyi rendelete nyomán méltóztatván méltóságod a balázsfalvi azon hónap 30-ára kitűzve volt oláh gyűlésre leendő megjelenést az esperes oláh papok és oláhok között eltiltani rendelni, nem mulattam el, mind a görög egyesült esperesnél, mind az oláh papoknál szorosán végére járni annak, vajon ők vagy a falusi oláhok azon gyűlésre szándékoztak volna-e menni, de méltóságod tisztelt rendelete elégtételbe vételét megkönnyíté és lehetővé tévé azon szerencsés körülmény, miszerint a mondott határnapon ezen nemes szék

---

¹⁶ Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania. București, 1972. vol. I. 338-339. és Pál-Antal Sándor: Csíkszék az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején. Csíki Székely Múzeum. Csíkszereda, 2017. 33-34.

kerületéből senki sem szándékozott menni, s a vagy csak arra lett meghivattatásukat is az oláhok egyszerűen tagadták.”¹⁷

Az 1848 május 15-i balázsfalvi nagygyűlésen való megjelenésük megtiltását azonban nem vállalta fel. Mint írta: „van igenis célba véve egy más határnapra ti. Május 15-ére egy az oláh esperesekből és intelligens oláhokból alakulandó gyűlés megtartása, melyet a két oláh püspök hitt egybe Balásfalvára, s melyet alázatos véleményem szerint gátolni igenis ingerlő és veszélyes volna, de más felől egyesülésről éppen a felingerült s félrevezetett kedélyek lecsillapítását lehetne várni és remélni. Ezen gyűlésbe a kerületemben lévő görög egyesült esperes is híva van, mit azonnal tudtomra adott vala, mint azt is, hogy a kerületébéli oláhok nevében netalán tőle követelendő petitió alakíthatása végett folyó hónap 8-án a kerületébéli papságot magához egybe hívni szándékozik, mibe szintúgy nem látám célirányosnak gátot vetni, midőn egy felől az esperes nyíltsága és nyilatkozatai e gyűlés jó irányára mutatnak, más felől - és főleg - minden gyűlés gátolás ingerültséget támaszthat....”¹⁸

Ahogy a bécsi és a pesti forradalom híre március 20-án Kolozsvárra érkezett, a liberális és konzervatív pártok vezetői kidolgozták az általuk elképzelt változások programját.¹⁹ A programban szerepelt többek között a székely nemzet sérelmeinek rendezése és a jobbágyfelszabadítás.²⁰ A liberális nemesség programtervezetével egyetértett mind a főkormányzók, mind pedig Teleki József főkormányzó.²¹ Ha már a főkormányzók és a főkormányzó állást foglalt a forradalom mellett, akkor Csík- Gyergyó- és Kászonszékek vezető szervei sem maradhattak semlegesek az események sodrában, különösen akkor, amikor Teleki József április 8-án önhatalmúlag országgyűlést hirdetett május 29-re.²² A véleménynyilvánítás és a további teendők megbeszélése céljából 1848 április 18-án összehívták Csík-, Gyergyó és Kászonszékek „gyrás” gyűlését.²³ A Nemes Két Csík, Gyergyó és Kászon szék rendeseinek folyó 1848-ik és Szentgyörgy hava 12-én rendes elnökség alatt tartott közgyűlésén Balási József főkirálybíró bemutatta az 1848-as márciusi eseményeket, és mérsékelni próbálta a székek képviselőinek forradalmi hangulatát. Beszédében óvta, intette a csíki székelyeket az elmámorosodástól, s utalt arra, hogy Mikó Mihály gyergyói alkirálybíró a nép előtt kifejtette az átalakulás célját, tehát mindenkinek kötelessége az események nyugodt kivárása. Kiemelte, hogy a nép lelkében balul fogalmazott hiedelmek eloszlátása végett a katonai hatóságokkal egyértelműleg minden egyes faluban mind katonai, mind polgári részről kinevezett biztosokat küldjenek ki, akik a falugyűléseken a nép előtt megmagyarázzák az átalakulás célját és hatását, a közrend és a békesség fenntartásának fontosságát. Ugyanakkor kérte a kinevezendő biztosok és tisztek közötti együttműködés megteremtését a közcsend és a békesség biztosítására. A forradalmi hangulat csillapítása végett kérte: adjanak be kérést annak érdekében, hogy a katonáskodó székelyeket ne vigyék külföldre.²⁴

A gyergyói határőrkatonák május eleji programtervezete

A gyergyói határőrkatonák kettős tűz közé kerültek. A liberális nemesség annyira monopolizálta a vezető szerepet a helyi események irányításában, annyira háttérbe szorította

¹⁷ Pál-Antal Sándor: i.m. 51.

¹⁸ Pál-Antal Sándor: i.m. 51-52.

¹⁹ Egyed Ákos, Háromszék 1848 - 1849-ben: Bukarest 1979. 30

²⁰ Egyed, i. m. 32

²¹ Uo.

²² Endes József, Csík-, Gyergyó- és Kászon székek földjének és népének története 1918-ig, Budapest. 1938. 275

²³ Uo. és Pál-Antal Sándor: i.m. 37-41.

²⁴ Uo.

a faluközösségek szabadabb lakóinak érdekeit, hogy ez utóbbiak sok esetben az ellenforradalmi erők hatása alá kerültek. Így történt ez a gyergyói gyalog határőrkatonák esetében is, akik már a megelőző időszakban is számtalanszor szembeszálltak a nemesség azon törekvésével, hogy a falvak közföldjeit saját tulajdonukká alakítsák át. Álláspontjukban felismerhető a hagyományos székely társadalomszerkezethez való ragaszkodás. Ők a szabadságot ezen ősi struktúrában belül szerették volna magvalósítani. Konzervativizmusukat az osztrák tisztek ki is használták, meggyőzték őket a határőrezredek fenntartásának szükségességéről. Programjukban azonban számos olyan szempont is felismerhető, mint amilyen a nemesi vezetés megszüntetésének a követelése és a szabadsághoz, valamint az egyenlőséghez szükséges anyagi biztosíték követelése.

A hitelesség kedvéért szólaltassuk meg az országgyűléshez címzett kérelemlevelüket: „... népeket jogokhoz segélyteni szép dolog, de csak hogy ez az anyagi jólét rovására ne történjen.

Mi, első székely gyalogezredbeli népség fegyvert viselünk, és az országos rendek régebbi törekvése mindig az volt, s talán most is az, hogy a fegyverhordozástól felmentessünk, csak ezen fegyverkezésbe képzelvén könnyebbülést a nép számára. Úgy tűnik fel, mintha a lefegyverkeztetés a mi közös kívánatunk volna; de íme itten kijelencsük, hogy ez nekünk kívánatunk nem volt, és mi ezt most se kívánjuk. Minden eddig lefolyása a gyrás gyűléseknek még csak árnyéki se eshetik vissza a köznép kijelentett akarata. Mi székely köznép minden közgyűlésen még eddig csak valóságos bábok voltunk. Ötven székely községünk mintegy 60.000 lélekszámból álló néppel reprezentáltatott ugyan, 3-3 küldöttek által a megyei közgyűléseken, de noha szólásszabadsággal mindazonáltal csak megfélészegített szavazással bírtak, küldötteinknek csupán egy votum engedtetett.”²⁵

A gyergyói gyalogkatonák rendje arra kérte az erdélyi törvényhozó testületet, hogy tegyen különbséget a kiváltságos rend és a nép követelése között, amikor az átalakulás problémáját tárgyalják.

„Ezen mostoha megszorítás a különbeni alkotmányos önkormányzás terén oka annak, hogy mi közsékelyek még soha ahhoz sem juthattunk, hogy saját ügyünkbe és velünk szándékolt változtatásokba érzéseinket és akaratainkat ide az országosan egybegyűlt törvényhozó testület eleibe vezethessük. A fentebbi jó gyakorlat megszoríttatásából következik az, hogy az ország színe előtt megyei követeink nem a nép szelleme és akarata mellett, hanem a kiváltságos rend kívánata, és félretéven a nép anyagi jobb állását és jog szeréni álláspontját, csupáncsak azon porlepte hajdoni törvénycikkek mellett vívtak, amelyek a nép jobb karba tételére már nem alkalmasak.”²⁶

A gyergyói kérelemlevelél írói hangsúlyozták, hogy nem értenek egyet a székely nemesek által megfogalmazott fő forradalmi célkitűzéssel, vagyis a határőrezredek felosztásával. Álláspontjukat meg is indokolják:

„Már ha a legfényvesztőbb kiváltságnál is a hon és állománynak szolgálattal tartozunk, ugyancsak azt kell tisztába hozni, hogy ezen tartozásunk mi módon rovatatik le könnyebben. Tudomásunk szerént, valamint az országos rendek, úgy minden más székely népünket boldogítani óhajtó értelmes egyén is az uralkodó nép szellemének kihagyásával még többre nem voltak képesek mostanig véleményezni, mint egyeztetve az alkotmányos jogot és a hon és állomány tartozását, a katonai rendszert ugyan megsemmisíteni, de ahelyett a székely nemzet közös erein egy bizonyos sorkatonaságot állítatni.

A jelenlegi világesemények és körülmények tekintetéből oly hangok ébrednek, hogy felmentvén a székely nemzetet a katonáskodástól, legyen a nép szabad; ne nyögjön az eddigi járom alatt, de éppen a hon és állomány tartozása igényeiben legyen a mostani harciasan gondolkodó, a hon és állomány kül és bel ellenségei ellen hadiasan rendezett székely nép

²⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár. Gyergyószék Levéltára. F 26. sz. 992

²⁶ Uo.

egy úgynevezett nemzeti őrsereg - sem egyik, sem másik gondolat ellen, mintha azok jók és jó szándékból jövők ne volnának, kifogásunk nincs, de saját népünk érdekébe a hon és állományunk kötelességünk kimondani a következőket:

a) ha sorkatonaság állítatik közös székely erőn, igen természetes a székely nép adó alá jutása, mert csak ezen módon láthatni el a sorkatonaságot mindennemű hadi készüllettel és élelemmel. És bármennyire cicomázzák fel, ezen szót: „Adó” bármiképp szépítsék is azt, hogy az „nem adó” mégis tulajdonképp „adó”. Itt minálunk székelyeknél bármilyen adó ellen a nép akarata nyilvánul; és nyilvánul azért, mert szegénységbe teng a nép; sem kereskedése, sem mezei gazdaságból szereshető vagyonsága, sem kézműipara nincsen; és ezen vagyontalanságnál fogva semmi módja sem lehet a pénzt annak számára szerezni, akit saját kebeliből katonának állított ki.

Ha már egyszer elengedhetetlen a honvéd állomány tartozása, úgy könnyebb nekünk ezen tartozásunkat a haza oltárára mostani rendes katonai szolgálatunkkal letenni, s így a szeretett hon és állomány aránylagos tényező napszamosai lenni, mint világszerte tudva levő szegénységünk mellett, nagyobb részét a gazdaságunk folytatására szánt időnek határunkon kívül azon készpénz megszerzésére fordítanunk, amelynek bétudásáért most hadi és honszolgálatot teszünk.

Egy megváltozott rendszer mellett napszamosok lennénk, tehát saját kebelünkön állított zsoldosainknak és ezen napszamosaink száma - tekintve azt, hogy határainkon kívül kellene az adó beadására szükséges pénz megszerzésére bolyonganunk s ott forró izzadásunk mellett napszamosi munkánkat mint kegyelmet kérni, bizonyosan fennebb rúgna a mostani határnoki szolgálatnál.

Boldogtalan egy hit pedig az, hogy a katonáskodó székelység határnoki szolgálatja miatt mezei gazdasága folytatásába csonkulást szenvedne, mert jó rendin tudván mindenki évenkénti tartozását, e szerént teljességgel nem alkalmas a sorkatonaság kiállítás, sőt kézzel foghatólag sokkal nyomasztóbb a mostani rendszernél. A korszelem pedig, amint előbb mondom, s amire minden népboldogító törekszik, nem az hogy még súlyosabb terű alá vetessék a népet hanem hogy azon könnyebbítve legyen.”²⁷

A gyergyói székelyek egy része nem értett egyet a forradalom vezetői által elképzelt nemzetőrség felállításával sem:

„A mi a nemzeti őrsereget illeti, arra csak annyi megjegyzendő van, hogy mi tulajdonképpen jeleni állásunkban máris nemzeti őrsereg vagyunk; és oly módon rendezve, hogy mindenki, akinek személy vagyon - bátorság - hon - állomány - és szabadság sikeres védelmezése valódián szívéen fekszik, csak buzgó kötelessége lehet a hon és az állomány polgárait a miénkhez hasonló nemzeti rendszerbe hozni. De ha egy népelem elleni változás tétetik, akkor sem személy, sem vagyontalanságért, sem a hon állomány - és nemzeti szabadság biztos védelmezéséért nem kezeskedhetni. - Mert minden képzelhető lelki korlátoltság mellett is nagyon jól tudja a nép, hogy magasztalt polgárosításával és ezzel egybekötött polgári hatóság alá jövésével, továbbá egy más - csakugyan honvédelmi, tehát mindég fegyverhordozási alapon épülő rendszerrel egybekötött állapot, hanem több, de bizonyosan nem is kevesebb pénzbeli áldozatot vagy más színű idővesztegetést igényel; és emiatt nemhogy nem nyer, sőt veszest. Ennek következtében most, s mind addig, amíg vagy a nép szellem valami tervezet új rendszerrel mint hasznot hozóval meg nem barátkozik, vagy néki kézzel foghatólag a mostani katonai rendszernél más alakú, vagyontalanságának tetteleg hízeltő állapotján nemcsak jogilag, hanem anyagilag és valódiilag könnyebbítő rendszer kieszközlése nem képes (amire azonban sem sorkatonaság, sem nemzeti őrsereg nem alkalmas, de ez utóbbi hon és állomány biztosabb fennállásával is ellenkező) minden elhirtelenkedett változtatást csak (a) nép(nek) nyomasztóbb lenne és talán még

---

²⁷ Uo.

megfelelhetetlen ellenszegülést is (okozna), és mitől Isten őrizzen és minek elhárítására a honatyák törekedni kötelesek, polgári vérontást szülhetne.”²⁸

A szöveg tanulmányozása arra enged következtetni, hogy a gyergyói katonák felismerték a polgárság által hirdetett forradalmi jelszavak esetenkénti demagóg jellegét. Bebizonyították, hogy szabadságról mindaddig nem beszélhetünk, amíg ehhez a szükséges anyagi jólétet, illetve gazdasági függetlenséget nem biztosítják. Jól tudták, hogy a mezőgazdálkodásnak kedvezőtlen természeti feltételek, a termelő erők alacsony színvonala, a kapitalista gazdálkodásra felkészületlen határőrkatonai gazdaságokat tönkre tehetné, ezért nem a jogi viszonyokon akartak változtatni, hanem az anyagi helyzetükön.

Arról, nem beszélhetünk, hogy nem értették volna meg az 1948-49-es forradalom fő célkitűzését, hiszen ők maguk jelentették ki, hogy „annyi belátással bírnak megismerhetni azt, hogy az haza és az állományért semmit nem tevő kiváltságos osztályok létezésénél, ha darab ideig fenn is állhat, ez mégis előbb-utóbb a szent igazság elvénél fogva minden here módra élő hon és státuszpolgárt még emberiség nevében is kényszerít, vagy önkéntesen, vagy az ellenállhatatlan méltányosság harapózó szelleménél fogva henye életéről lemondani és a tehetség mértéke szerint hasznos polgárrá lenni.

Ezen állításunk több fejtegetést nem kíván. Szól mellettek a jelenkor.”²⁹

Az a tény, hogy Gyergyó katona lakosai nem követelték a határország megszüntetését, nem azt jelentette, hogy nem követelték létkörülményeik megváltoztatását. Programtervezetük a következő pontokat foglalta magába:

1) A határőrszolgálatban lévő székelyeknek az eddigi naponkénti 4 kr. mellé még naponkénti 2 kr. adódjon mint kenyérpénz.

2) A nyolcnapi várda, ordinánc, úgy a tavaszi és őszi fegyvergyakorlatra adódjon embereinknek napi díj és kenyér pénz.

3) Az őrvonalra az élelemszállítás fizetődjön meg.

4) Fegyvereinknek katonai szolgálatok megtevésére assignálódjon öltöny.

5) A fegyveresi szolgálat csak 40, a szélyőr és ordinánci szolgálat pedig csak 50-ik évig tartson, s azontúl legyen mindenki egész invalidus.

6) Az aeralialis épületek és kertek mellett lévő munkatételek illő áron fiztessenek, bár rendes napidíj és kenyérpénzzel meg.

7) A várdák számára szükséges fa nem szállítódjon ingyen.

8) A tiszt urak számára katonai és adózó személyektől szállítandó fa ne az eddégi országos regulamentum szerént fiztessen, hanem ezen tűzifa ára szabályoztasson mindenkor piaci árhoz.

9) Katonai pályára nevelt ifjainkra legyen szellemi - társadalmi - miveltségi és szolgálati érdem, az előléptetéskor méltányos figyelem.

10) Századi őrmestereinknek jobbítottasson meg fizetések.

11) Reális törvényeink már alkalmazhatatlanok és igen tág kört nyújtnak a költséges huzamos cselekedésre, mi által sok felekezettünk már tönkrejutott. - Alkottasanak azért új, rövid, célszerű és mindenki előtt érthető reális törvények.

12) Grecn prokurátoraink sem nem ítélő bírók, sem erélyes ügyvivők, de még a feleket se tudják kibékéltetni; tehát sükségtelenek. Alkalmaztassanak helyettek az ezredi törvényszéknél oly hadi ügyvédek, akik a hadi törvények mellett a hazai törvényekbe is jártasak lévén, peres ügyeinket előlegesen kivizsgálják, és mind a két félnek igazát vagy nem igazát tartozatlan kimondják. Ez által sok költséges per elháríttatik.

13) A papi kepe a legnyomasztóbbak közül való: mert egy fundusról, amiről a most fennálló kepetörvény hozatalkor évenként 6 kalangya fiztetett, most amellett, hogy a nép szaporodott és a fogyasztás nagyobb, 30-40 kalangya fiztetetik.

---

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

Röviden: szegényebb sorsosaink takarmányoknak kénytelenek, mindamelllett, hogy papjaink szinte uradalmakhoz hasonló kánonoki portiókat birtokolnak, ezeknek kepeül fizetni - alkottasson azért akkor igazságosabb más kepetörvény, akár fiztessenek papjaink, más országok példája szerént, méltányos öszvegbe pénzül.

14) Megyei közgyűléseinken teljes szavazati jogot kívánunk.

15) Mivel sem módunk, sem alkalmatosságunk nincs az országgyűléseinken saját ügyünköt képviselni, megyei követeink pedig eddigelé a kiváltságos osztály kifolyásai voltak, azért azt kívánjuk, hogy mindenkor hongyűlésen kérelmezési joggal bírjunk, és arra kérjük az országos rendeket, hogy kérelmeink, ha lesznek, elfogulatlanul vizsgáltsanak meg, és azok szerént hozasson határozat.

16) A parajdi só ára szállítasson oly fokra, hogy ebből szegényebb sorsú felekezeteink részesülhessenek és ne legyenek kénytelenek barmaikat só nélkül epszteni, s magok sótlan kenyeret enni.³⁰

Gyergyó alszék gazdasági-társadalmi szerkezete azonban nemcsak Maros-, Udvarhely- és Háromszéktől különbözött, de nem hasonlított a vele egy közigazgatási egységbe tartozó Csík viszonyaihoz sem. Ez megmutatkozott magatartásukban is. Ime Benedek György hadnagy és Balázs András csíki forradalmárok 1848. május 19.-én Török Istvánhoz és Balás Mihályhoz írt levelének egy részlete: „nézetünk szerént is ki kellene juttatni, mert tudtunk szerént a csíki atyafiak semmit sem indítottak. De ezen kijuttatás talán sikeresebb és gyorsabb lenne, ha a kérelemmel két gyergyói atyafi személyesen járná bé a csíki közönségeket is, és valamint Gyergyóba, úgy Csíkba is teljes közönség gyűlésébe a nép eleibe terjesztetnék. A kérelmet nem szükség vidini instálni sem a compagnia, sem a batalion által. De annyi mégis szükség, hogy a kérelemnek a közönségnek eleibe való beterjesztéséről a compagniatisztek is tudosíttassanak.”³¹

A válaszlevél írói javasolták a program kiterjesztését a háromszéki határőrkatonákra is: „Nem volna talán szükségtelen, ha a kérelemnek egy párja, abba az esetbe, ha itt mindenütt elfogadtatnék, valamennyi háromszéki közönségnek, kivéve Vásárhelyt, Szentgyörgyöt, Berecket és Ilyefalvát, mert ezek privilegiált városok által küldetnék, csak ennyi kísérelével mellett:

Nemes Közönség,

Mi, csíki katonáskodó székelyek az országgyűlésire egy kérelmet adunk bé.

Ennek párját itt közöljük azon hozzáadással, hogy ha a háromszéki atyánkfiaiainak közös érdekébe volna, egy hasonló kérelem adatnék bé. Mindazonáltal tessenek saját jobb nézetek szerént bánni.”³² E levél fogalmazói e programnak a huszárkatonákra való kiszélesítését is javasolták: „Noha a kérelem kegyelmetek által csak a gyalog nép nevébe tétetik, mégsem árt talán, ha arról a huszárok is tudomást vesznek.”³³

A kérelemlevél azonban nem talált megfelelő talajra sem Csíkban, sem Kászonban, sem pedig Háromszéken. Sőt még az is elképzelhető, hogy Gyergyóban sem volt általános a határőrezredek fenntartásának igénylése.

Felvetődik a kérdés: mégis mivel magyarázható az a tény, hogy amíg a csíki, háromszéki és kászoni székelyek a határőrezredek felosztását követelték, addig a gyergyóiak egy része épp ennek fenntartását kérte? A válasz a térség gazdasági-társadalmi helyzetében található meg. A szászrégeni tutajkereskedőknek, valamint a helyi katonai nemességnek eladósodott gyalog katonák birtokait sok szempontból védte a határőrkatonai rendszer. Ők tehát a kérelemlevéllel tulajdonképpen az ősi székely örökséget védték.

---

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Uo.

A kolozsvári országgyűlés

Nemsokára összeült a kolozsvári országgyűlés, amely többek között a székely társadalom belső kérdéseivel is foglalkozott. A kolozsvári diétán elfogadott törvény III. cikkelye leszögezte, hogy a székelyek eddig fennállott határőri intézménye megszűnik, a katonacsapadok pedig politikai, valamint vagyoni viszonyaikat illetően egyenlő jogokat élveznek más polgárokkal. A továbbiakban a törvénycikk hangsúlyozza, hogy a legközelebbi országgyűlésig a fegyverviselő székelység, mint nemzetőr köteles katonai rendes fegyelem mellett katonásodni.³⁴ Tehát a régi határőrkatonai rendszer gyakorlatilag fennmaradt.

Az 1848. június 15-16-i csíksomlyói gyűlés

Az országgyűlés munkálatainak bezárása után Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék nemessége 1848. június 15.-én összehívta a szék Gyrás gyűlését. A kolozsvári diéta munkálatait irányító liberális nemesség, amely az erdélyi forradalom eredményeit mindenáron a maga irányítása alatt akarta tartani, e gyűlésre a kormány részéről leküldte Lázár Lászlót. A megbeszéléseken jelen volt még Gál Sándor is mint miniszteri biztos, aki előterjesztette Batthyányi Lajos kormányelnöknek 1848 május 10-i felhívását, amely szerint 12.000 katonát kell küldeniük a Szeged melletti állandó táborba. A felszólítást elfogadták, és a gyűlés kimondta, hogy Csík (Gyergyó- és Kászsónszékkel együtt) az elrendelt táborba - szállásra mindig készen áll, hogy „nemcsak töredék, hanem az egész és általános felajánlásról lehessen biztos tudósítás, a primori rend önkéntes ajánlkozása alapján elhatározatott, hogy minden eddig létezett rendi különbség nélkül a törvényhatóságnak valamennyi polgára, nemcsak néhány ezren, hanem mind fejenként sietendnek a legnagyobb készséggel fegyvert fogni.”

A gyűlésen elhatározatott a primori, vagyis nemesi kiváltságok megszüntetése is: „... a primori rend a székely nemzet többi része felett bírt kiváltságairól addig is, míg ez a tárgyban keletkezett törvény megerősítve beérkeznék, minden rendeket összeolvasztván, végképp lemondván, ezután kész a közterhekben a néppel osztozni, a rendek különbségét a székben végképpen megszüntnek tekinti, s ezután a törvényhatóság bármelyik tagját, minden rendi különbség nélkül csak a (...) haza szabad székely polgárának neveztetni kívánja.”³⁵

Ezután a gyrás gyűlés népgyűléssé alakult át. Ez egy forradalmi programtervezetet dolgozott ki, melynek fő pontjai a következők voltak:

- a revindikált havasokhoz csatolt magánbirtok visszaadása;
- a revindikált havasok jövedelmeiből begyűlt pénzösszeg célszerű felhasználása;
- a papi kepe megszüntetése;
- az ún. futrás pénznek a visszaadása;
- a székely nemzetnek mint külön lovasezredet képező testületnek nem említését, hanem annak meghatározását, hogy a „... honnak kerek számban hány katonára van szüksége és az összeg mindenütt a lakosság arányszáma alapján vettessék ki, a béke idején a határokat a sorkatonaság s ne a mezei gazdaságban foglalkozó székelyek őrizzék”;
- a sószállítás árának csökkentése.³⁶

E programtervezettel kapcsolatban a népgyűlés a vita során a következő határozatokat fogadta el:

³⁴ Egyed, i.m. 271-272.

³⁵ Endes, i.m. 271-272. és Pál-Antal Sándor: i.m. 87-91.

³⁶ Uo.

- a revindikált havasok jövedelmére vonatkozólag meg kell keresni a gyalog- és huszárezredek parancsnokát, hogy a felhasználásról adjanak kimutatást és biztosítékot, hogy másra nem fordítják;

- a papi kepeére nézve azt határozták, hogy visszaadják az illető helységeknek és patrónusoknak a canonica portiót, s helyette adnak illő pénzt a közpénztárból. Míg ez megtörténik a kepezési kötelezettség fennmarad;

- a futrás pénzekre nézve a székely határőrezred parancsnokságát szigorú számadás alá kell vonni;

- kimondták a székely katonaságnak nemzetőrséggé alakítását. A székely katonaság azonban a július 2-i országgyűlésig maradjon jelenlegi állapotában;

- a minisztériumtól követeljék a sóár leszállítását.³⁷

A következőkben a népgyűlés azt indítványozta, hogy hozzák vissza az ezred köréből elvett fegyvereket, valamint a polgárórság minden rendi különbség nélkül való felállítását. Az indítvány alapján a népgyűlés elrendelte minden helységben a biztosság felállítását.³⁸

Nem nehéz felismernünk a gyergyói határőrkatonák követeléseinek kimaradását Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék úgynevezett nemzetgyűlésének követeléseinek közül. Ez egyrészt a Csík, Gyergyó és Kászon között fennálló gazdasági-társadalmi különbségeknek tulajdonítható. A katonai nemesség a forradalom előtti időszakban annyira megerősítette gazdasági pozícióját a faluközösség közös földjeinek rovására, hogy nyugodtan lemondhatott primori kiváltságairól, mert ez nem érintette anyagi helyzetét. Bár a gyrás gyűlés nemzetgyűléssé alakult át, az új szerv vezetői ugyanazok maradtak, tehát tartalmilag nem történtek mélyebb változások.

Az új forradalmi szervek vezetői tehát nem voltak mások, mint a régi széki tisztségviselők. Közülük választották, Gál Sándor kivételével, az országgyűlésre küldendő követeket, név szerint Mikó Mihályt, Mihály Gergelyt és Antalffy Gábort. Ez utóbbi és Gál Sándor pótkövetek voltak.³⁹

A jobbágyfelszabadítás véglegesítődése

1848. június 17.-én 7727/1848-as számmal rendelet érkezett Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékbe a robot eltörlésére vonatkozóan. A rendelet 4 pontja leszögezte: „a földesúr majorsági szántó-, kaszálóföldjeinek, erdeinek, legelőinek, szőlőinek és gyümölcsöseinek tökéletes tulajdonosa, szintoly valóságos tulajdonosa lett az eddigi jobbágy és zsellér azon úrbéri vagy coloniciális mindennemű földeknek, amelyeken most mint olyanokat bír, amelyek az azok utáni szolgálat és dézsma eltöröltetvén, neki ajándékoztatnak.”⁴⁰ Valószínű azonban, hogy a jobbágyfelszabadítás a Gyergyói medencében már régebb megvalósult. A határozat csak jogilag tetézett egy folyamatot.

A magyar forradalom-ellenes erők megerősödése és a nemzetőrség összeírása Gyergyóban

1848 júliusában és augusztusában a forradalomellenes erők kezdtek megerősödni. A Habsburg-ház körüli uralkodó körök, miután sikerült leverniük az olasz szabadságharcot, elhatározták, hogy végeznek a magyar forradalommal is. A Habsburgok erőteljes ellenforradalmi tevékenységet fejtettek ki. A forradalmi kormány az események sodrásában a székely haderőkben katonai védelemre alkalmas csoportot látott. Talán ezzel

---

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Endes, i.m. 279. és Pál-Antal Sándor: i.m. 95-98.

magyarázható Batthyány Lajos miniszterelnök az 1. számú csíki határőrezredhez szóló 1848. május 19.-i, majd június 28.-i⁴¹ felhívása a harcra a haza mentése érdekében.

1848 júliusának elején Gyergyóban megkezdtek a nemzetőrség összeírását. Puskás Ferenc Gyergyószék jegyzője, Csík-, Gyergyó-, és Kászonszékek királybírójához írt levelében a következőképpen írt a nemzetőrség megszervezésével kapcsolatos tevékenységéről: „A nemzetőrség felállításáni munkával még eddig folytonosan el lévén foglalva, legelső tudósításon csak most, és annyiban tehetem meg, miképp a nemzetőrség Gyergyószéknek mind a kilenc falujában már öszveíródott, mégpedig rendkülönbség nélkül. Csupán Szent Miklóson vettem észre e részben kis divergentiát, minthogy ott jelenleg még az örménység által előre felállított őrsereg külön áll, de reményem, hogy e dolog is mielőbb kiegyenlítettik. Egyébiránt Gyo. Remetén vagyon nemzetőr 381, Csomafalván 237, Újfaluban 441, Tekerőpatakon 256. A többi helységek öszveírásai még nem adódtak bé. Az őrségi tisztek megválasztása is már elkezdődött, s alig kellene néhány nap, hogy e környékben a nemzetőrséget alakultnak nyilváníthassuk, ha a törvény, mely a székelység vállain nehezülő súlyos terheit a 84 éves rendszernek megszüntetni rendeli, életbe lépett volna. De ha ez még sokáig halasztatik, tartani lehet attól, hogy a nép elveszti béketűrését, s a legüdvösebb institutio is ellenszenvet támaszthat az ő kebelében. Azért életet a törvénynek, Méltóságos Úr! Ennek eszközlése a legsürgetőbb téendő, mert kifáradt a nép béketűrése a hosszas várakozásban. Ez adhat aztán sükert azon fáradozásainknak is, melyeket a honvédelmi önkéntes seregbe kívántató önkéntesek gyűjtésében megkezdettünk, s már folytatunk is.”⁴² Láthatjuk, hogy Gyergyó szék jegyzője a nemzetőrséget a határőrezredek ellentétjének minősítette. De hát mi is volt a nemzetőrség intézménye, hogyan jött létre?

A nemzetőrséget Batthyány Lajos miniszterelnök hozta létre 1848. április 20. körül. Legfelsőbb szervét, az Országos Nemzetőrségi Haditanács alkotta. Batthyány a Haditanácsot a miniszterelnöki hivatal kiegészítő részének tekintette. A nemzetőrség irányítói Batthyány után Nádosy Sándor ezredes, majd a Haditanácsnak a hadügyminisztériumba való olvasztása után Mészáros Lázár hadügyminiszter, azt követően 1849 májusától Szemere Bertalan belügyminiszter és miniszterelnök voltak.

A nemzetőri szolgálatot minden 20 és 50 év közötti életkorú személy betölthette. A forradalom és a szabadságharc idején a nemzetőrség vállalását kötelezővé tette 1848 áprilisa végétől a városokban vagy rendezett tanácsú községekben azok számára, akik 200 forint értékű házzal vagy földdel, egyéb községekben 1/2 jobbágytelekkel vagy azzal megegyező nagyságú földdel, illetve évi 100 pengő tiszta jövedelemmel rendelkeztek. Lovas vagy gyalogos szolgálat közül lehetett választani, de ha valaki nem lett lovas, annak mindenképpen gyalogusként kellett szolgálnia.

A reguláris alakulatokhoz hasonlóan, a nemzetőrség hadszervezeti alapegységét a zászlóalj képezte. A zászlóaljok alapegységei a századok, a századok alapegységei a szakaszok voltak. A tiszteiket századosig maguk választhatták, kiképzésüket a nyugalmazott császári, királyi tisztekre bízta. A törvények elvben lehetővé tették, hogy a nemzetőr alakulatokat katonai célokra alkalmazzák. A nemzetőrök váltották egymást, s a váltások ideje 4-8 hét között változott.⁴³ Csík-, Gyergyó és Kászonszékekben a főkirálybíró utasítást adott az összeírt nemzetőrök kiképzésének elhalasztására, hogy ünnepélyesen fogadhassák Vay Miklós országos királyi biztost.⁴⁴

Az ezredparancsnokság és a tisztek egy része azonban akadályozta a nemzetőrök összeírását. Az akadályoztatás megszüntetéséért Puskás Ferenc Gyergyó szék jegyzője 1848.

⁴¹ Endes, im. 275. 280 és Pál-Antal Sándor: i.m. 103-104.

⁴² Csíkiszereda. Állami Levéltár. Csíkiszék levéltára. F 27. és Pál-Antal: i.m. 115.

⁴³ Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség megszervezése 1848-ban.

⁴⁴ Pál-Antal Sándor: i.m. 116.

augusztus 22-én arra kérte a főkirálybírót, hogy egyeztessen az ezredes úrral és a katonatisztekkel.⁴⁵

A csíki és gyergyói határőrkatonák a magyar forradalom védelmében Délvidéken

A Batthyány kormány jobban bízott a hadszolgálatra nevelt határőrkatonákban, mint a nemzetőrökben. Az ellenforradalmi erők támadása idején egyre fontosabbá vált az 1 számú csíki határőrezredek szerepe a forradalom vívmányainak védelme szempontjából. 1848. július 17-én Batthyány Lajos miniszterelnök utasította Mészáros Lázár hadügyminisztert egy-egy székely határőr zászlóaljnak Délvidékre való küldésére.

Az 1 számú csíki határőrezredek nőtlen tagjait a Bukovinában vonuló zászlóaljhoz osztották be. Az ezred többi tagjaiból hat századból álló, 1200 tagot számláló mozgósított zászlóaljat hoztak létre Móricz József százados zászlóaljparancsnok vezetése alatt, akinek segédtisztje Schuster József főhadnagy volt. A mozgósított zászlóalj falvankénti megoszlása a következőképpen mutatott:⁴⁶

- 1) Első század - élén Navraczky Károly százados
  1. kásonújfalviak
  2. csíkkozmásiak
- 2) Második század - élén - Kedves Lajos százados
  3. csíkszentimreiek
  4. csíkszentgyörgyiek
- 3) Harmadik század - élén - Pál Vilmos százados
  5. csíksomlyóiak
  6. csíkszépveziek
- 4) Negyedik század - élén Kiss Antal főhadnagy
  7. csíkrákosiak
  8. csíkszenttamásiak
- 5) Ötödik század - élén - Magyar Ferenc százados
  9. gyergyóújfalviak
  10. gyergyószentmiklósiak
- 6) Hatodik század - élén - Boros Ignác százados
  11. gyergyóalfalviak
  12. gyergyóditróiak

A századokhoz beosztott tisztek közül megemlíthetjük Schatzberg Károly, Hazuj Ferenc, Kolozsi Lajos és Székely Elek főhadnagyokat, Salamon Károly, Röediger Alajos, Mara Lőrincz, Miklósi József, Gaál János hadnagyokat és Röediger Herman hadapródot.

Augusztus elején, több napi menetelés után, a székely zászlóalj Alvincre érkezett, ahol Schuster császári - királyi tábornok tartott szemlét felettük, majd feleskették őket az V. Ferdinánd által szentesített alkotmányos törvényekre. Innen útvonaluk Bencenc, Soborsin, Radna, Ménes, Glogovác helységeken vezetett keresztül, majd Új-Aradon rövid pihenőt tartottak, hogy aztán elérjenek a szerbek által fenyegetett Török-Becze városába. Itt a zászlóalj három részre oszlott: a hatodik század Versecz védelmére, az ötödik század Feketic megszállására, míg a többi négy század a Verbászi harcmezőre indult. Verbászon egyesültek a szerbek ellen összevont többi magyar sereggel. A nagyobb harcok szeptember 20-a után kezdődtek az újvidéki Szenttamás ostromával. A 21-e hajnalán kezdődő ostrom

---

⁴⁵ Pál-Antal Sándor: i.m. 146.

⁴⁶ Kiss Antal: Jegyzetek az 1848-49-es forradalommal kapcsolatosan. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratára. MS 3186. és Kiss Antal 1848 - 49-es naplójából. = Gyergyói Hírlap 1898. november 13.

óriási ágyúharcot eredményezett, ami igen nagy kárt okozott a magyar ágyús lovak között. A köd leple alatt a székely zászlóalj elérte a Ferencz csatorna vonalát. Vízen való átkelésüket azonban lehetetlenné tette az a tény, hogy a szerbek elsüllyesztették az előkészített vízi szállítóeszközöket, az úgynevezett „fasinákat”. Ezután a négy székely század Óker község megszállását kapta feladatul, majd megakadályozta a Temerinben és Újvidéken gyülekező rác hadak előrenyomulását, illetve ez utóbbiaknak, a római sáncokban gyülekező szerbekkel és zseresánokkal való egyesülését. Több rendbéli portyázás után a csíkiak és gyergyóiak zászlóalja Futtakra volt rendelve, ahol megghiúsították a Duna tulsó partján gyülekező szerbek folyamon való átkelését. Ez idő alatt az ötödik század katonái Feketicsen megóvták a verbászi magyar tábort a szerbek támadásától, és megakadályozták a rác erők nagyobb mérvű csoportosulását is. A hatodik század tagjai pedig, nemcsak hogy megmentették Versecz lakosságát az ellenség támadásától, hanem egyben Danjanich tábornok seregeihez csatlakoztak és részt vettek a lagendorfi csatában, ahol a császári seregek súlyos vereséget szenvedtek.⁴⁷

November hónap második felében Aradra rendelték, ahol Máriásy honvédezred parancsnoksága alá helyezték őket. Itt a hozzánemértő forradalmi hadvezetés a december harmadika és negyedike közötti éjszakán belekényszerítette a magyar had részét alkotó székely zászlóaljat is a kilátástalan ostromba. Az ütközet lefolyásáról Kiss Antal, a következőképpen fogalmazott visszaemlékezéseiben: „A Maros annyira befagyott, hogy az ágyúk a jegen minden veszély nélkül robogtak keresztül. Az ostromra kirendelt csapatok átvonulván Új-Aradra, elhelyezkedtek a számukra kirendelt helyeken, s várták az ostrom megkezdésének idejét jelző kürtjelet.

A kürtjel megszólalt és zászlóaljunknak az ostromcsapatok közé beosztott harmadik, negyedik százada megkezdte az előnyomulást, s harmadik századunkból több harcos már a vársáncoknak a megmászásához fogott, midőn a vár fokán egy puskalövés hangzott, s a várvédő ellenség túlnyomó számban jelenvén meg, a megtámadott sáncon, az éj sötétében borzasztó ágyú- és kézfegyver tüzelés keletkezett, melynek eredménye csapatainknak a sáncokból való kivetése lett, és az ostromló csapatok kénytelenek voltak visszavonulni. A kudarcnak egyik fő oka abban rejlett, hogy a kürtjel korán adatott meg, még mielőtt az összes ostromló csapatok kijelölt helyeiket elfoglalhatták volna, s miután a sánca hágott csapatunk segílyt nem kaphatott, a túlnyomó ellenség által visszanyomattunk.”⁴⁸

Néhány nappal a megghiúsult ostrom után Temesvár felől közeledett egy ellenforradalmi sereg azzal a céllal, hogy a várba szorult Habsburg haderőt élelemmel ellássa, és amennyiben lehet, az ostromgyűrűt felszámolja. Máriásy ezredes az Aradvárost és Aradvárat összekötő hidat elbontatta, a hídfőket védművekkel látatta el. A székely zászlóaljból az ötödik századot Radnára rendeltette, az elsőt a tutajhíd védelmére, a harmadik-negyedik századot Új-Aradra, a második - hatodik századot pedig Ó-Arad védelmére. A december 14-i csatában azonban a forradalmi sereg tüzérése átállt az ellenséghez, s így Máriásy serege két tűz közé került és nem tudta megakadályozni a várbéliek élelemmel való ellátását. A székelyek hősiessége és emberáldozata megakadályozta az aradi forradalmi sereg összeomlását, főleg pedig a várban tartózkodó Habsburg helyőrség felmentését. Az események érzékeltetéséért ismét a kortárshoz, Kiss Antalhoz fordulunk, aki visszaemlékezéseiben a következőképpen fogalmazott: „Hogy az Új-Aradról visszavonult sereg nagyobb veszteséget nem szenvedett, azt a hídfő védelmére kirendelt első századunknak - és hőslélkü parancsnokának köszönhetjük - miután ez a hozzá beosztott ágyúkkal az ellenség előnyomulását megakadályozta és jól irányzott tüzelésével az ellenséget a hidtól mindvégig távol tartotta. Az első század által fedezve jutottunk el délután

⁴⁷ Kiss Antal: jegyzetek... és Kiss A., i.m. = Gyergyói Hírlap 1849. december 4.

⁴⁸ Kiss Antal: jegyzetek... és Kiss A., i.m. In Gyergyói Hírlap 1898 december 11.

4 óraker Ó-Aradra, ahol a pihenés és étkezés igen jól jött, az egész napi harcban kifáradt csapatoknak.

E napon vívott harcban negyedik századunknak több halottja volt - és többi századainkban is nagyon sok sebesülés és halálozás történt. Továbbá az ágyús lovak közül is sok elpusztult. A negyedik századnak egy tisztje, a Roediger fivérek egyike elfogatott - de még ugyanazon éjjel sikerült neki a fogságból kiszabadulni - s már másnap századánál jelentkezett.

Az est beálltával Ó-Arad egész helyőrsége készenlétben állott, s részben a vár körülzárolására, részben a Maros partjának megszállására rendeltetett.

Várakozás ellenére az éj minden nevezetes esemény nélkül telt el - az ellenség nem tett újabb kísérletet a vár felszabadítására, s reggelre végleg visszavonult, mindazonáltal sikerült neki a várat élelmiszerekkel ellátni.”⁴⁹

A székely zászlóaljat január 12-én hazabocsájtották. Az ünnepélyes búcsu alkalmával a következő szavakkal méltatták a csíki- és gyergyói katonák helytállását: „Megjelentek! Jutalmat adni nem tudunk, de a nemzet történetében Szent Tamás, Verbász és más helyeken tanúsított vitézségeitek meg lesz örökítve, s az utódok kegyelettel fognak emlékezni rólatok, kik annyi nyomor és szenvedés közben „Magyarok és hazafiak lenni meg nem szüntetek.”⁵⁰ Hazatérésükre mégis jóval később fog sor kerülni. Történetükkel a későbbiekben fogunk foglalkozni.

Míg a gyergyói és csíki katonák Újvidéken és Arad környékén harcoltak Erdélyben tovább éleződtek az ellentétek.

A szeptember 4-5-i csíksomlyói gyűlés

1848. szeptember 4.-én a főkirálybíró nyitotta meg a tanácskozás munkálatait a közgyűlési teremben. Beszédét szokott módon felolvasta. Ezt követően az alsíki jegyző ifj. Henter János indítványt tett az iránt, hogy „a főtisztek választása nem fér egybe a kormányfelelősség eszméjével”: A jegyzőkönyv szerint: „miután a felelős kormánnyal a választott főkirálybírói eszme semmiképp öszve nem fér, a főkirálybírói választási jogról a szék egyeteme mondjon le, és a főkirálybírói tehető jogot fektessük a felelős Ministerium kezeibe, kárpótlásul kérvén tőlle minden egyéb székbeli kisebb hivatalok szabad választási és minden felsőbb megerősítés nélküli, a szótöbbség szerénti béigtatási jogot.

A jelen volt székely honfiak ez indítványt általános többséggel magokévá tették, és mától fogva a főkirálybírói hivatal szabad választással bétöltési jogokat a törvényes Ministerium köreibe tartozónak elismerték. Miről is a tekintetes felelős kormányt egy felirat által értesíteni határozták.”⁵¹

Válaszképpen a főkirálybíró úr az ülés felosztatásával fenyegetőzött. Kiállt mellette Kórodi József ügyvéd és Abos Antal táblabíró, akik „a törvényesség palástja alatt küzdöttek az indítvány ellen.”

A tanácskozási rend megbomlott. A gyűlés egyes tagjai a királybíró urat felkérték a fegyelem fenntartására. Úgy fogalmaztak, „ha magát elégtelennek érzi” a rend fenntartására, adja át az elnökséget olyannak, ki képes a fegyelem biztosítására. A királybíró azonban ragaszkodott elnöki tisztségéhez. A tanácskozás végig folytonos zaj és közbekiáltások között valósult meg, mint ahogy az a falusi gyűléseken – de nem a székgyűléseken –, volt szokás abban az időszakban.

Gyergyói vonatkozásának tekinthető, a gyűlésen vitatott témák közül a Királyi

⁴⁹ Kiss Antal: jegyzetek... és Kiss A., i.m. In Gyergyói Hírlap 1899 január 1.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Nemes Két Csík, Gyergyó és Kászton egyetemének 1848. Szeptember 4-én Csík Somlyón tartott ülési jegyzőkönyve. = Pál-Antal Sándor: i.m. 157.

Kormányzéknek 1848/5647. számú rendelete, „melynél fogva Bernád Antal, ki a főhadi vezérségtől oda tett tudósítás szerént felsőbb engedelem nélkül viselt polgári hivatalt, tovább is a táblabírói viseléstől eltiltja.” A királyi kormányzékai rendelettel szemben a gyűlés a következő határozatot hozta: „Találtassék meg egy felirattal a magyar felelős kormány az iránt, hogy Bernád Antal ki úgy is, mint nyugdíjos, a katonai szolgálatra elévült, e hazát huzamoson szolgálta, mint táblabíró, ez állásban a Ministerium által helyheztessek vissza, s jövőre nemcsak nyugalmazott tiszti, hanem más határőrökre nézve is a polgári szolgálat ily némű gátlása még elvileg is távoztassék el.⁵² Az Ellenőr című lap tudósítása így mutatta be a gyergyóremetei Bernád Antal esetét: „Főkirálybíránk a megye állásáról, s a körünkben dühöngő epemirigyről értesítvén, fölhívá a gyűlést a községhez jött kormányrendeletek tárgyalására, melyek között még a néhai Erdélyi Kormányzékától jött, a megyei orvos kinevezését, s a rég kiállított újoncokat tárgyzók egyszerű tudásul vétettek. Nem így azon rendelet, mely tudatja a községgel, hogy nyugalmazott hadnagy Bernád Antal, mint katonatiszt felsőbbjei engedelmeök nélkül táblabírói hivatalát nem folytathatja.

E tény felszaggatá azon érzékeny sebeket, melyeket a régi rendszer a székely nemzeten ejteni ki nem fáradott. Felirtunk a ministeriumhoz, hogy ily némű eltiltásokat, mely a hazafias érzelem kiirtására egyik eszközül szolgált, szüntessen meg.”⁵³

Másnap jegyzőkönyv olvasása alkalmával Balási József főkirálybíró ismét megkísérelte a főtisztválasztás kérdését a tanácskozás napirendjére tűzni, de a gyűlés azt, mint az általános többség által elhatározott döntést, magáénak vallotta, és megakadályozta az újabb vitát ezzel a témával kapcsolatban.

A gyűlésen a jegyzőkönyv olvasása után ifjú Henter Jánosék az e tárgyban készült felirati tervet vették elő, melyben kifejezték azt a véleményüket, miszerint a főtisztválasztási jog a már fennálló kormányi felelőség és központosítás eszméjével össze nem egyeztethető, „csak azért is, – vallották –, mert a ministerium eljárásait az országgyűlés számon kéri, s annál fogva a törvényhatóságok közügyeinek vezetését oly kezekre szükség bíznia, melyek tetterőről, tárgyavatottságról és jóakaratról, valamint népszerűségről is eléggé ismeretesek, arról eleve lemondunk, s felelős kormánynak kezeibe oly fennhagyással helyezzük, miképp az azon alóli minden megyei hivatalokat szabad választás útján, minden felsőbb megerősítés nélkül tölthessük be, s újíthassuk meg.”⁵⁴

A királybíró választási jogról való lemondás kérdésének vitáját a szeptember 4-5-i gyűlésen az Ellenőr című lap tudósítója a következőképpen mutatta be: Ifjú Henter János „Indítványának 2-dik ágában felszólítá a gyűlést, hogy a főkirálybírói választó jogról lemondván, ajánlják fel azt a magyar ministeriumnak, s a többi tisztek, szózatok többsége szerinti megerősítés nélküli választás által töltsenek be. A személyeskedés keserű labdacsa, egymásra szórattak ez indítvány vitatása alatt. Nem írok arról részleteket, mik csak a higgadt tanácskozásrai tehetetlenség jellemét ösmertetik. A kezek feltartása általi kitűnő többség szerint csakugyan kimondá főkirálybíró úr az indítvány értelmébeni határozatot, miszerint e tárgyban a magyar ministeriumhoz felírandunk.”⁵⁵

A gyűlés egyik legfontosabb mozzanata a minisztérium által kért nemzetőrség, majd honvéd összeírásához köthető. Az Ellenőr tudósítója erről a kérdéskörrel így fogalmazott: „A nemzetőrség közül egy alkalmas mozdítható önkéntes sereg összeírására kibocsátott ministeriális rendelet kerülvén tanácskozás alá, ezt merőben háttérbe szorítá az a közben sürgöny útján augusztus 29-ről érkezett más ministeriális rendelet, melybe a törvényjavaslat

---

⁵² Uo.

⁵³ Ellenőr, 1848. szeptember 14-15. = Pál-Antal Sándor: i.m. 162.

⁵⁴ Kolozsvári Híradó, 1848. szeptember 21. = Pál-Antal Sándor: i.m. 161-162.

⁵⁵ Ellenőr, 1848. szeptember 14-15. = Pál-Antal Sándor: i.m. 162.

értelmébeni honvédsereg legsürgetősb összeírása parancsoltatik. A rendelet kitörő éljenzéssel, s lelkesedéssel fogadtatott. Az összeírásra rögtön helységenkénti bizottmányok nevezettek ki, s mi hisszük, hogy ezeknek erélyes eljárásuk következtében az összeírások néhány nap alatt bevégezve leendnek. - E ministeriális rendeletre nézve egy körülményt nem lehet elmellőznünk: t. i., hogy a katonai végvidékek, a további rendeletig kivételnek e rendeletben; s nincs határozott szó a székely vegyes vidékekről, azért mi „a kivételt” székünkre, mely nem tisztán katonai végvidék, nem értelmezők, s elhatároztuk az új polgárok és nemesek összeírását.”⁵⁶

Gyergyó székben a következő összeíró biztosokat neveztek ki:

- 1) Várhegy, Salamás, Borszék, Remete, Ditró
- Puskás Ferenc elnök, Veres István, Csibi Ferenc.
- 2) Szárhegy, Alfalu
- Mikó István eln., Deák Antal, Túri Lázár
- 3) Csomafalva, Újfalu
- Végh András elnök, Albert Lajos, Csáni István
- 4) Tekerőpatak, Kilyénfalva, Vasláb
- György József elnök, Czillik István, Gidró Simon
- 5) Szent Miklós
- Jánosi Márton elnök, Benedek Lajos, Beteg Károly
- 6) Bélbor, Tölgyes, Holló
- Fülep Lajos elnök, Bajkó Elek, Gál Elek
- 7) Békás, Zsadánpatak
- Györfi Dénes elnök, Györfi János, Balás Mihály⁵⁷

A honvédség létrehozásáról

A honvédség megteremtésében Batthyány Lajosnak meghatározó szerepe volt. Az április 24-i minisztertanács arra az elhatározásra jutott, hogyha nem sikerül a külföldön lévő magyar katonaság egy részének hazarendelése, akkor önkéntesekből kell nemzeti hadsereget szervezni. Május 1-én Batthyány megbízta helyettesét, Deák Ferencet, hogy készíttessen tervet „egy önkénytes őrsereg”, pontosabban egy zászlóalj felállítására. Deák a katonaviselt Széchenyi Istvánhoz fordult segítségért, aki egy szerezdi főhadnagyot bízott meg a tervezet kidolgozásával. Ezt a már jóváhagyott tervet kapta meg május 15-én Batthyány Lajos. Ennek a napnak délelőttjén kapta meg a kormány a pétervárad katonai főparancsnok jelentését arról, hogy Karlócán nemcsak a magyarországi szerbek gyülekeznek fegyveresen, hanem a szomszédos Szerbiából is érkeznek felfegyverzett önkéntesek. Szerbia fenyegető magatartása miatt elrendelték a délvidéki várak háborús készenlétét, döntés született egy Szeged táján létesítendő katonai táborról és egy tízezer főből álló *rendes (mobilis) nemzetőrség* toborzásáról.

Batthyány Lajos 1848. május 15.-én éjszaka kinevezte a Nemzetőrségi Haditanács új parancsnokát, Baldacci ezredest. Felszólított minden magyarországi illetőségű személyt a hadszolgálatra való jelentkezésre. A toborzás gyors és szakszerű kivitelét csak a sorkatonaság szervezett hadfogadó intézményein keresztül lehetett biztosítani. Ezért Batthyány utasította Ottinger vezérőrnagyot, aki Mészáros Lázár május 23-án bekövetkezett hazatéréséig ideiglenesen ellátta a hadügyminiszteri feladatokat, hogy az ország újoncosságú seregeket hadfogadó hivatalait a megfelelő eljárásra utasítsa. Batthyány egyidejűleg arról is tájékoztatta Ottingert, hogy ezek az önkéntesek a *sorkatonaság mintájára* lesznek

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Nemes Két Csík, Gyergyó és Kászton egyetemének 1848. Szeptember 4.-én Csík Somlyón tartott ülési jegyzőkönyve. = Pál-Antal Sándor: i.m. 158.

felszerelve és kiképezve. Ennek megfelelően arra utasította a vezérőrnagyot, hogy a budai fegyvertárban négyezer puskát tartsanak készen, az óbudai Ruházati Bizottmány pedig gondoskodik az önkéntesek számára szükséges posztóanyagokról. Május 18-án Batthyány körlevélben értesítette a toborzás helyéül kijelölt húsz várost. A toborzást megkezdett városok pedig sürgették a minisztériumot, hogy rendelkezék az önkéntesek élelmezéséről, elhelyezéséről. A toborzási felhívásban tízezer főnyi önkéntesből tíz zászlóaljot kívántak szervezni. A fővárosban két, Szegeden, Pozsonyban, Győrben, Veszprémben, Szombathelyen, Pécsen, Kassán és Debrecenben egy-egy zászlóalj alakult. Batthyány azonnal tudtára adta Ottinger vezérőrnagynak – és ezzel a magyarországi főhadparancsnokságnak –, hogy ezeket az alakulatokat a rendes katonaság mintájára kívánják kiképezni és felszerelni. A honvédszászlóaljok felszerelése és felruházása a szervezés üteméhez igazodott: a fővárosban viszonylag gyorsan haladt, a vidéki alakulatoknál néha lassabban. Sikerült azonban mind a fegyverzetet, mind a ruházati anyagot a katonai raktárakból biztosítani. A ruházati anyagot egyébként a zászlóaljoknak kellett megvarratni az alakulási hely mesterembereivel, sőt többnyire a bakancsok is így készültek a rendelkezésre bocsájtott nyersanyagból.

A honvédszászlóaljok a szervezés és kiképzés időszakában a miniszterelnök felügyelete alatt álltak. Június 23-án megtörtént az alakulatok ünnepélyes zászlószentelése, majd az 1. zászlóalj a Drávához vonult, míg a 2. zászlóalj vonaton és hajón Szegedre szállították, majd Óbecsére vezényelték. Augusztus második felére minden zászlóalj elhagyta alakulási helyét. Többségük a déli táborok valamelyikébe került, míg a Jellasics haderejével szembeszálló magyar seregben csak két honvédszászlóalj vett részt. Ehhez azonban hozzászámolhatjuk a Pest városa által szervezett önkéntes „csatárszászlóaljot”, amely a miniszterelnök engedélyével szeptember 24-én felvette a 14. zászlóalj elnevezést.

1848 augusztus közepéig, az országgyűlési újoncozási vitájának kezdetéig tehát befejeződött a tíz zászlóalj szervezése és már tábori szolgálatra rendelték. Bár kezdetben nehezen alakult az egységek fegyelmi állapota, de a mintegy 10 %-nyi értelmiség meghatározta az alakulatok szellemét, nemzeti jellegét. Ezt a honvédséghez jelentkező tisztek magatartása tovább erősítette. Az önkéntesek mintegy 80 %-a a 18-25 éves korosztályokból került ki. Ezekre az alakulatokra nemcsak Batthyány volt büszke, de méltányolta magatartásukat, a délvidéki harcokban nyújtott fegyelmeztségüket a kormánnyal szemben igen kritikus ellenzék is. Az őszi folyamán tizenhat új zászlóaljot szerveztek.

Az első tíz honvédszászlóalj tehát mintául szolgált a további hadszervezés, a *tömeghadsereg* megteremtésének munkájában. Gyergyó székben a királybíró szeptember 4-én utasította az előljárókat a honvédek összeírására. Az összeírók a 19, 20, 21 és 22 éves ifjúkat írták össze. Ez alkalommal a testi alkalmatosságuk is figyelembe vették. A háttárorkatonákat ezen összeírásnál nem vették be a honvédek közé, mint ahogy azt a miniszteri rendelet is kérte.⁵⁸ Gyergyóújfaluban az összeírók munkálkodásukat szeptember 7-én kezdték meg, melyet 9-ikéig be is fejeztek. A románokat is be akarták sorozni, de mivel a görög katolikusok nem rendelkeztek anyakönyvvel rendes összeírásuk lehetetlen volt. Csobotár György görög egyesült lelkész, – akinek székhelye Gyergyóalfaluban létezett –, a következőket írta a románok összeírásával kapcsolatban: „Mai napon hozzám küldött hivatalos felszólítás következtében, miszerint az 1826., 1827., 1828. és 1829-dik években születet ifiakot megységhez tartozó Csomafalva helység részéről az anyakönyvből kiírva a tekintetes Bizottságnak küldeném, ezennel egész tisztelettel nyilvánítom, hogy ezen görög egyesült megységben az anyakönyv csak 1837-ben kezdődött, annál fogva tehát a kívánt

⁵⁸ Jánosi Márton és Benedek Lajos táblabírák levele.=Pál-Antal Sándor: *i.m.* 169.

éves ifjakot szülők, keresztyák s anyák és szomszédok által lehet valamennyire egybe írni.⁵⁹

Puskás Ferenc Gyergyó szék jegyzője, a gyergyói katonai összeírások irányítója, a sorozás menetével kapcsolatban a főkirálybírónak szeptember 11-én a következőket írta: „Midőn az elnökletem alá rendelt bizottsági tagokkal minden kitelhető sietséggel elvégzett összeírását a kerületembéli újoncnoknak, s határőr ifjaknak ezennel beadnám, egyszersmind kötelességemnek tartom jelenteni, miszerént a katonai hatalom alatt lévő ifjakot előállítanunk nem állván hatalmunkban, hivatalos megtalálásunkra a huszárszázad a maga részéről összeírást rögtön egész humanitással közölni szíveskedett. A gyalog részről pedig a 12-ik századtól az illető hadnagy, Hiebel úr által a német összeírás lefordítására, avagy magyarázására segítségünkre rendelt Dresnárd cadetot a százados úr Csikbóli haza érkezésével - épp munkánk kezdetén - rögtön vissza parancsolta, ami miatt később dolgozhattunk. A katonai egyének összeírásáért azért százados úrnak oly neheztelését is tapasztaltuk, hogy többé ily eljárásba kirendeltetésemet nem igen óhajtom. Valamint ezt, ugyanazon körülményt is méltóztasson tisztelt főkirálybíró úr figyelembe venni, miképpen Ditróban katonai és egyházi, helybéli vegyes körben a reactio vést forral a szabadság ellen, s ha a tisztelt százados úrnak máshová helyeztetése valahogy nem eszközöltetik, én igen sok komoly dologtól tartok. Végül megemlítem azt is, miszerint a várhegyalji és marosloki falus bírák előre tett parancsra sem állítottak egy ifjút is a bizottság elébe, s így az összeírást csak az ők s esküdtjeik hitek utáni feladásaik után tehetjük meg, mert az odavaló oláh papoknak még matriculájok sincs. Mely jelentésem után nagy tisztelettel maradok a Tisztelt Főkirálybíró úrnak alázatos szolgája⁶⁰

A gyergyói honvédszeírás 1848. szeptember 11-én a következőképpen mutatott:

1	neve	§	§	§	§		
	y						
	§						
	t – Ditróval						
	y						
	alva						
	paták						
	alva						
	klós						
	paták						

Gyergyóban 1848. szeptember 11.-éig 1250 honvédkatonát írtak össze.

⁵⁹ Csobotár György levele. = Pál-Antal Sándor: i.m. 202.

⁶⁰ Puskás Ferenc levele a királybíróhoz.= Pál-Antal Sándor: i.m. 173.

Szeptember 7-én és 8-án próbálták összeírni Székelydomokoson (Damukon) és Iványosban a besorozandó ifjakat. Kovezán Demeter bíró és a görögkeleti lelkész tízedmagukkal jelentek meg az összeíró biztosok előtt, akiknek a sorozással kapcsolatban a következő választ adták: „míglen az egész falubéli nép jelen nem leend, nem képesek a kívánt újoncok neveit s életkorait feladni.” Érveiket a következőképpen fogalmazták meg: „A tisztelendő lelkészek állítása szerint, ennek előtte 15 évvel egyházi anyakönyv nem létez, mely az újoncok életidejéről bizonyosságot tehesen.

Itten az egész helységben lakók majd minden házi népestől, szerte széjjel, és igen távol a sivatag havasokon szénagyűjtéssel foglalatzkodván, nincs mód azoknak előállítására, míglen vasárnapra azokból haza nem jönnek.

Igen vak s tudatlan népség lévén, midőn ilyen mozgalmat hallanak falujokban, nevezetesen az egész ifjak, nemhogy ilyen szükségbe hazajönnének, sőt a sivatag hegyek rejték erdeibe havasi vadak módjára rejteznek, mit a múlt télen történtek igazolnak, hogy ti. némely ifjak több hetekig az erdőben, több hetekig elrejtve lakván, a lábaikat is a kegyetlen hidegnek adták.

Tovább, azon bal véleménnyel küsködni láttatnak a megjelent emberek, hogy talán mű valami csalfasággal járva, nékik jövőre nézve káros következt okozhatnánk, melyek aránti észrevételeinket ezúttal leírni lehetetlen, nevezetesen a többség véleménye nélkül, miről legbövebben egy jelen lévő új magyar, Urszuly János által értesítettünk. Ki így nyilatkozék: Ha az urak ez úttal a nép nevét béírják, két vagy három hét múlva ezen tartományból két lovakon a népet ki lehet Csíkba költöztetni, mert ezek mint a madár elrepülnek a szomszéd Moldova országába.

Miszerént, hogy a tisztelt rendeletnek eleget tehetnénk, nem vala más mód, mit tenni, csak is a múlt télen véghez vitetett öszveírás szerinti újoncok névsorát a jelen lévők előtt felolvasva, azoknak hollétét s állapotját kikérdettük, a változásokat feladásaik szerint megjegyezve, ezennel másolatba idezárva küldjük az újoncok névsorát. De az életidejek béjegyzése, s forma szerinti béírása csakis a következő vasárnapon eshetik meg, midőn többen honnyokba lennének, valamint a honni nemzetörök öszveírása is, ha nagyobb akadály nem adja elő magát. Még azon módot képzeltük jónak, hogy mivel az itteni állomásoknál lévő 30-ados és Kugler némüleg a nép bizalmát bírják, az holnapi napon megtanáljuk, s megkérjük a népek oktatására, s értesítésére...”⁶¹

Az összeíró biztosok két heti haladékat kértek a honvédösszeírás véglegesítésére. Mint írták „...könyörgünk alázatosan a méltóságos főkirálybíró úrnak, méltóztasson ezek szerint kegyes rendelését megtenni, melyet tisztelettel itten elvárunk, s ezen levélvivő személyestől annyival is inkább elküldeni, minthogy az itten jelen lévő lakosok az öszveírást, mintegy két hetekig elhalasztani kérik, hogy az alatt az három bíróság alatt nagy helységen szerte lévő nép közgyűlésbe teendő egyetértés szerenti válaszát, mit óhajtanak megtehesse, felfedezvén ők jelenleg azt, hogy a királyi adót, katonát, a birtokos faluknak az árendát kiszolgáltassák, de több katonát nem fognak adni, míglen a jószágról nem biztosítatnak.

Nagyon kétséget vont maga után az is, hogy ki lévén hirdetve a robot, tized s egyéb, a köznép terhe megszüntetése, itten a szomszéd gyergyói részen lakókra nézve most sem szűnt meg, mivel ezen eredetileg idezárt parancsoló levél szerint a szárhegyi méltóságos gróf Lázár egyik uraság haszonbérlője, örmény Heránosz János, keményen parancsol a népek, mit a csíki részen lévők is tudva, már semminek hitelt nem adnak.”⁶²

A két heti haladékat az összeírók megkapták és szeptember 28-29-én a domuki, iványosi,

---

⁶¹ Lukács Ignác, Süket János és Kurkó János biztosok jelentése a főkirálybíróknak. = Pál-Antal Sándor: i.m. 164-165.

⁶² Uo.

békási és tikosi lakosok összegyűjtésére és összeírására. Tevékenységüket a biztosok a főkirálybíróhoz írt jelentésükben így mutatták be: „...kiindulva, 28-dik és 29-dikén Iványosba kötelességünket folytattuk, s nevezetesen a békási Flóra János házánál megjelenének falusbíró Kobozán Demeter, Veres András és Ráduly János esküdtek, Butunoj Mihály, Butyilla Gábor, Flóra Demeter, Flóra Todor, Moglán Vaszi, Flóra János, Voniga Gergely, Gaina János, Luka Demeter, Pintya Simon, Simon György és Lomora Gábor, kik előtt az adózó tabellát névről névre felolvastuk, s ezek mint falu képviselői, kiket mennyire tehetősnek ismertek, kinevezvén, feladataik szerint a fennírt módon béjegyeztük, a lakosoknak azon alázatos kéréseket ajánlva, miszerént a portiot in natura onnan semmiképpen ki nem szállíthatván, pénzül kívánják kiszolgáltatni. Mire nézve Könyörgünk alázatosan a tekintetes Tisztségnek, méltóztassanak a megkívántató portionak árát meghatározni, és mindeniknek neve után a pénz linéájába kiteve, ennek egyik példányát a népnek tudás végett elküldeni, mivel e nélkül a rovatait fel nem vehetik.”⁶³

Az adóösszeírás számbavétele után következett a katonai összeírás. A két biztos ezzel kapcsolatos jelentése a következő: „Továbbá, mi a nemzetőr sereg összeírását illeti, arra nézve az előbbeni kijárásunk alkalmával beadott jelentésünk szerint az összeírást ezúttal is halasztani kérték. Végre Petrisor János 95 éves, Görbölyitz Miklós 70, Pintya Pável, Krájník János, Foksa János olyan tehetetlen szegények lévén, hogy Istenért mások által tápláltatnak, s mégis mindenik három pengő forint adó alá vagynak írva, kiktől semmiképpen fel nem vehetvén, a bíró, a falu képviselői kéri elengedni eszközöltetni.”

A biztosok a békásiakkal kiegyeztek 57 személy összeírásával, kiknek névsora és anyagi helyzete a következőképpen mutatott:⁶⁴

Esz.	Lakosok nevei	4					
		Classisbeliek			ortio zab és széna		
1.	Mihály						2
2.	Mihály						2
3.	ábor						
4.	Gábor			1			1
5.	aszi						
6.	Pável			1			1
7.	ábor						
8.	kab			1			1
9.	emeter						
10.	odor			1			
11.	odor						
12.	z Illyés						
13.	kurta						
14.	ergely						
15.	odor						2
16.	nos						
17.	Gábor						
18.	lyés						
19.	János						
20.	aszi						2
21.	Paskuj						2
22.	Péter						
23.	odor						
24.	odor						

⁶³ Kurkó János és Süket János biztosok jelentése. = Pál-Antal Sándor: i.m. 192

⁶⁴ Kurkó János és Süket János biztosok jelentése. = Pál-Antal Sándor: i.m. 193.

25.	imeter								
26.	yörgy								
27.	z János sánta								
28.	Gábor								
29.	emeter								
30.	Gábor								
31.	imon								
32.	ergely								
33.	odor								
34.	ndrás								
35.	Gábor								
36.	yörgy								
37.	Simon								
38.	ábor								
39.	Vaszil								
40.	dor								
41.	odor								
42.	áll								
43.	ános								
44.	yörgy								
45.	z Vaszi								
46.	György								
47.	non								
48.	Demeter								
49.	i György								
50.	z Deméter								
51.	z György Bakátsa								
52.	Gábor								
53.	inos								
54.	Miklós								
55.	meter								
56.	yés								
57.	ános								

A gyergyói és a felcsíki románság adó és katona összeírásának a hatékonyságát jelentősen csökkentette Kotta Salamon damuki ifjú lelkész magyarellenes uszítása.

Kurkó János és Süket János biztosok az ifjú pap magyarellenes magatartásáról a következőképpen értesítették mind a főkirálybírót, mind az alkirálybírót: „Kirendeltetésünk nyomán Iványosba kiszállván, nevezetesen némely ott lakó új magyarok által arról értesítettünk, hogy a damuki ifjabb lelkész Kotta Salamon, mint alattomos bujtogató, a múlt hétfőre virradólag nagy lármát eszközölt, s a népet azzal ijesztette, hogy a magyarok fegyveresen jönnek az oláhokra mind elpusztítani, megölni, mely miatt a nép megijedvén, nevezetesen Damukon lakók, mind kiszállottak az erdőre. Iszonyú sok kár történt, a méz és a vaj az utcákon elfolyt, mielőtt hallatott a lármajel, úgy vették észre, hogy a nevezett lelkész egy üres dézsára bőrt húzván, mint a dobot verte a kápolnán kívül a dombon, de mikor végire akartak járni az értelmesebbek, a dobos elrejtett, s világosan nem tudhatják, ki volt. Midőn ez aránt kérdőre vették, mind két papjaikat, az ifjabbra került a dolog, amit magunk is bővebben meg akarván tudni, a falu képviselőit felkérdeztük, s azok is e szerént beszéltek, mire nézve feltettük csak négy szem közt magunkba, hogy kötelességünk végzetével a papot szembesítsük, ha lehet. De célt nem érhetünk, mivel Szent Mihály napjára virradólag elillant a pap nőjével együtt, a gyermeket az apósa, Simo(n) György házánál hagyván, amit Simon György maga beszélt nekünk, miszerént a tetszik ki, hogy azon ifjú pap a külföldi bujtogatókkal egyetértésbe volt, s a népet a szerént bolondította.⁶⁵

1848. szeptember 14-én Gyergyószentmiklósról Kari István huszár bíró vezetésével, Kotta Solomon papnak felvették a vallomását, aki beismerte, hogy azzal vádolta a falu elöljáróit, hogy 900 ezüst huszasért eladtak 60 ifjút.⁶⁶

⁶⁵ Kurkó János és Süket János biztosok október 2-i jelentése.= Pál-Antal Sándor: *i.m.* 190.

⁶⁶ Kotta Solomon vallomása.= Pál-Antal Sándor: *i.m.* 185.

Nem sikerült az adóösszeírás és a sorozás Békásban, Zsedánpatakán Hollóban és Tölgyesen sem. Ezért a főkirálybíró a biztosokat Boér Árongörög szertartású espereshez irányította. „Értesítvén az újoncöszeírás akadályairól, – olvashatjuk a főkirálybíró utasításából –, ezennel önököt oda utasítom, hogy a további öszeírhatásra nézve görög szertartású főesperes főtisztelendő Boér Áron úrral értsenek egyet, s megtörténvén, a tisztelt pap úr jelenlétében az öszeírás, azt azonnal béküldeni sietkezzenek, a történhető akadályokról tudósításokat is azok elháríthatása végett rögtön megtenni el ne mulassák.”⁶⁷

Ezzel párhuzamosan a főkirálybíró külön levélben is megkereste a román esperest, melynek tartalma a következő: „Ministeri rendelet által az honvédi sereg, úgymint az eddigi sorkatonaság, kiegészítése és bővebb gyarapítására minden 19, 20, 21 és 22 éves ifjú, rang, vallás és nemzeti különbség nélkül rögtön öszeíratni rendeltetvén, ennek teljesíthetése végett azonnal minden felé bizottmányok bocsáttattak ki, s a meghatározott üdőpontra teljesítették is kötelességeket minden belső vidékbéli lakosokra nézve, de sajnálva írhatom, hogy az havasi oláh lakosokra nézve, mint az ide mellékelt kétrendbeli tudósításokból látható, részint érthetlenség és más részt bujtogatások következtében ellenszegülések történtek. Megvallom, katonai hatalom segedelmével köztök fellépni, s az által nagyobb rémületet és rendellenességet elé idézni mindenképpen elkerülni óhajtom. Ugyan azért a főtisztelendő esperes urat hivatalosan felszólítom, hogy az illető lelkész urakat és értelmesebb híveket maga eleibe idézve, a kepelista tartalma szerént szólítson fel minden gazdát, a megírt évekbéli ifjúságot (Békás és Zsedánpatakára nézve) a már kibocsátva lévő Györffi Dénes, Györffi János és Balás Mihály, úgy Tölgyes, Holló és Bélborra kibocsátott Albert Lajos, Bajkó József biztosok előtt általok íratassa fel a kiadott minta szerént, hogy így erre nézve több lármát ütni ne kéntelenítsem.”⁶⁸

Az oláh esperesnek - Tölgyes, Holló, Bélbor és Békás Zsedánpataki honvéd öszeíróknak.

Somlyón, September 19-én 1848.

Az öszeírás igen nehézkesen haladt. Ezért a főkirálybíró 1848. szeptember 19-én a honvéd öszeíróknak Tölgyesen, Hollóban, Bélborban, Békásban és Zsedánpatakon a gyergyói román esperes megkeresését javasolták. A levél írója a következőképpen érvelt: „Hogy az öszeírást akadályozó helységek lakosainak tiszta meggyőződések lehessen ennek felsőség rendelkezéséből intézett véghez vitele felől, a Királyi Kormány 10.387. számú körrendeletét, melyben az öszeíró biztosokhoz engedelmességgel és segítséggel viseltetni parancsoltatik, e hó 16-ról 489. E. számú hivatalos felszólítással kapcsolatban a néppel való megértetés véget oly hozzá adással zárom ide, hogy (a biztosoknak) az öszeírási munkálatot sietőleg béküldeni igyekezzenek.(az espereshez, aki) az öszeírásra kirendelt biztos urakat munkájok célszerű véghez vitelében hazafi kötelességgel segítse.”⁶⁹

Nemes Két Csík, Gyergyó és Kászon székek népgyűlése szeptember 14-15-én

Csiksomlyón, szeptember 14. és 15. napjain a szék tanácskozó teremében a főkirálybíró elnöklete alatt újból népgyűlést szerveztek. A gyűlést Kossuth lovascsapatának a létrehozásáért, s a székely telepítés ügyében hirdették meg. A népgyűlésen megjelent Berzenczei László kormánybiztos, aki a résztvevők harsány éljenzései között tartalomdús beszédben mutatta be a csatatérré vált Délvidéket, s a rácok vad kegyetlenkedésének

---

⁶⁷ Főkirálybíró utasítása.= Pál-Antal Sándor: i.m. 185.

⁶⁸ Főkirálybíró utasítása Boér Áron esperesnek.= Pál-Antal Sándor: i.m. 185.

⁶⁹ Levél Csiksomlyóról 1848 szeptember 19-én. = Pál-Antal Sándor: i.m. 185-186.

borzasztó eseteit. A népgyűlésen jelenlévők elhatározták, hogy személyi különbség nélkül őrizni fogják a határt addig is, míg ez iránt a törvényhozás legközelebről intézkedni fog, de az idő alatt adómentesek akartak maradni.

A népgyűlésen felolvasták Háromszék szeptember 12-én hozott nemzeti gyűlésének kormánybiztos Berzenczei László úr által felállítandó önkéntes szabad lovas csapat létrehozását szolgáló határozatát. A csíksomlyói népgyűlés elfogadta a szabad lovas csapat létrehozását szolgáló indítványt, melynek végrehajtásával Székely Zsigmond atyánkfia elnöklete alatt Endes Miklóst, Mikó Antalt, Henter Jánost, Benedek Antalt, Gábor Antalt, Ábrahám Ferencet és Márton Lajos polgártársakat bízták meg. Az önkéntes szabad lovas seregnek az élére a székelységből való toborzás útján Berzenczei Lászlót felhatalmazták, mint miniszteri biztost. Ezt a lovas csapatot egyenlőre 1500-3000 főre tervezték.

A gyűlésen felolvasták a hadügyminiszter augusztus 18-i rendeletét, melyben értesítette a biztos urat arról, hogy az alakulandó szabad lovas csapat fölállításában segédkezet nyújtva, „a rendes szolgálatot nem tevő határőrvidékiek a béállástól el ne tartóztassanak, sőt a rendes határhozi ezredekben az önkéntesen ajánlkozó altisztek átbocsátva, a hiány pótolassék ki.”⁷⁰

Ifjú Henter János csíkszéki jegyző újra a gyűlés elé terjesztette a főkirálybírói tisztség választásáról való lemondás tárgyát, melyet 10 nappal azelőtt a szeptember 5-i közgyűlés megszavazott. Ezt a határozatot Balási Józsefnek fel kellett volna küldenie a minisztériumhoz. Végül is úgy döntöttek, hogy a határozat még az aznapi gyűlésből a minisztériumhoz küldjék fel, s az elmaradás okát is közölik.

A közgyűlés szükségesnek látta egy székely tábor alakítását. Erre nézve a következő határozatok születtek:

„1) A szabad lovas csapat részint a közelebről öszevírt honvédekből, részint az önkéntes vállalkozókból mentől sietőbben állíttassék ki.

2) Minden ezen fejül lévő 19-23 éves egyének személy különbség nélkül gyalog honvéd zászlóaljához tartoznak, honnan kivétel csak azokra van, kiknek fivérek katonai szolgálatba vannak, vagy pedig testileg alkalmatlanok.

3) Ezen honvéd zászlóaljak győzelemig állanak fel honunkba, míg a béke és törvényes rend helyreáll.

4) Ha ezen idő egy évnél tovább tartana, azon esetben a 23 éven fejüli egyének helyében az az alatt 19 évet élt egyének soroztassanak bé, s amazok bocsáttassanak vissza, s így tovább.”⁷¹

A népgyűlésen indítványt fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy mivel az úgynevezett revindicált havasok pénztára az oda becsúsztott, egy és két forintos osztrák bankjegyek által veszélyeztetve volt, küldjenek ki egy biztosságot, mely az érintett pénztár állapotát vizsgálja rögtön meg, s arról a holnapi gyűlésre jelentését tegye meg. Az indítványt szavazással határozattá emelték. Biztosoknak Puskás Ferenc, Madár Imre, Csibi Ferenc, Kajtár Ábrahám, Csibi Alajos, Fodor Antal polgárokat nevezték ki.

A népgyűlés a következő napon is folytatta munkálatait. Az úgynevezett revindicált havasok pénztárának a megvizsgálására a tegnapi ülésekből béküldött bizottság megérkezett, s megtette jelentését eljárásáról. Kivizsgálásuk alapján az említett pénztárban csak 15 pengő forint osztrák egy és két forintos bankjegy találtatott. A kivizsgálók előterjesztették azon észrevételüket, miszerint a pénztárból „némely katonatisztek is egyes székelyek neve alatt kölcsönököt vettek volna fel, s ez által a (pénz)tár állapota veszélyeztetnék.”

A bizottság maga jelentésének írásba tételére utasított, s egyszersmint meghatározatott, hogy az ezred igazgatósága mindazon adósok neveinek, melyek alatt a fenn forgó pénztárból kölcsönözések tételnek, a központi bizottsággal közölje a véget, hogy

⁷⁰ Nemes Két Csík, Gyergyó és Kászón székek 1848-ban September 14-én Somlyón tartott Népgyűlésének jegyzőkönyve.= Pál-Antal Sándor: *i.m.* 180.

⁷¹ Uo.

a dolog miben állása aránt az illető adósok kihallgattathassanak, s a tár állásának biztosítása iránt célszerű intézkedések tétethessenek.

A minisztériumhoz három pontból álló feliratot küldtek fel, mely a következőket tartalmazta:

„Tisztelt Minisztérium!

Azt hittük, hogy az idő bonyolult körülményeinkből ki fog münköt fejteni, de csalatkoztunk. Ámbár bujtogatóink fogytak, s hunyászkodottabbak, mint ezelőtt holnapokkal, mégis elegendők arra, hogy a régi rendszer által kasztosított testünköt egymás elleni kitörő ingerbe tartsák. Nálunk az úrbéresek még ma is azt hiszik, hogy azon föld, melyet számukra az úrbéri törvény biztosított nem tud az övék lenni, mivel meg lehet némely egyének azt hitetvén el magukkal, hogy a régi rendszer vissza fog állani, a népet ennek kedvező hangulatba ügyekeznek minden áron tartani. A katonai kormány még most is csak színben teljesíti arántunki kötelességét, sőt kötelességből a tiszt és határőri alattvalóinak fizetésüket mind német egy és két forintos bankjegyekben tette. Emellett még ma is a katonai tisztek ordinánczatják magokat, mi törvényellenesen a népnek nagy terheltetésére szolgál. Mind ezeknek kiegyenlítése véget kérjük a tisztelt Minisztériumot.

1) Egy kormánybiztost ide küldeni, óhajtának Berzenczei Lászlót teljes hatalommal, ki körülményeinket megvizsgálván

A német bankjegyek kiosztásának okozóit érdemek szerint megbüntesse.

Az ordináncokat és fa-adásokat teljesen megszüntesse.

Mindazon katonai tiszteket, kik nemzet ellenies törekvésekről ma sem mondtak le, rögtön elmozdíthassa, és ha úgy találja, meg is büntethesse.

2) Meggyőződésünk az lévén, hogy mindaddig, míg köztünk katonai és polgári hatóság létezik, a nép összhangzásba nem jöhet, az öszves effectiv katonaságot táborba szállítani kérjük, annál is inkább, minthogy az öszves székely nép óhajtása az, hogy minket együtt és nem eldarabolva vigyenek táborba. A honn maradottak, nemes, katona és úrbéres öszve olvadva, önválasztotta tiszteink alatt őrizni fogjuk a határt, és míg ezt tesszük, addig adóval ne terhelteünk, azon reménnyel, hogy e részben a törvényhozás rövid időn intézkedni fog, ha pedig hamarabb hazajönne kivitt katonaságunk, azon esetbe ők is velünk egyforma alkotmányos helyzetbe tétessenek.

3) Mindenek felett óhajtásunk pedig az, hogy a most beírott 19-22 éves ifjaktól alakíthassunk mi székelyek egy külön sereget, melyet egyenesen magunk szerkesszünk az állam segedelmivel, s csakis tisztjeinket erősítve, maga a Minisztérium, ezen sereg öszvecsatolván magát a mostani két gyalog és egy lovas székely ezreddel, ezen fejül a Kossuth csapat lovasaival, és gyalogaival, s csatába menvén, ott a többtől egészen külön független tábort képezzen. Ennek is végrehajtásával kormánybiztos Berzenczei Lászlót igen célszerűnek látnok megbízni.”⁷²

Az agyagfalvi székely nemzetgyűlés

Anton Puchner tábornok törvénytelennek tartotta a magyar forradalom kormányát és annak erdélyi képviselőit. 1848. szeptember 18.-án Erdélyt ostromállapot fogta, teljes meghódítást követelt minden törvényhatóságtól. Négy katonai tábort szervezett Riebl őrnagy, Urbán ezredes, Heydte dragonyos és Gedeon tábornok parancsnoksága alatt a császári hatalom visszaállítása céljából.⁷³ A székelységnek tehát választania kellett a

⁷² Nemes Két Csík, Gyergyó és Kászón székek 1848-ban September 14-én Somlyón tartott Népgyűlésének jegyzőkönyve.= Pál-Antal Sándor: *i.m.* 181.

⁷³ Egyed Á., *i.m.* 71

meghódolás és az önvédelem között. A választás érdekében 1848. október 16-18.-án összehívta az agyagfalvi nemzeti gyűlést.⁷⁴ A nemzetgyűlésre Csík-, Gyergyó - és Kászsónszékből mintegy 15 000 ember érkezett.⁷⁵

Az agyagfalvi nemzeti gyűlésen a székelyek jószándékukról biztosították Erdély összes népét, miközben megbélyegezték a népeket egymás ellen uszító osztrák politikát. Elhatározták, hogy felhívást intéznek a román és szász lakossághoz, amelyben biztosítják őket, hogy a székelyek tisztelik nemzetüket, nyelvüket és vallásukat. Kijelentették, hogy barátai a volt jobbágyok új szabadságának s testvérileg kívánnak a szabadságjogok fenntartásában segíteni: közös teherviselést és jogegyenlőséget óhajtanak.⁷⁶ A következőkben a gyűlés magáévá tette azt a javaslatot, miszerint a székelység kivonja magát a Gubernium hatósága alól, és ugyanakkor a leghatározottabban megtagadta a függést a General Commandótól. A nagygyűlés tehát a katonai védelem mellett szavazott. Székelyföld katonai főparancsnokává Sombori Sándor háromszéki húszárezredest választották. Főtiszti hatáskörrel ruházták fel Dorsner ezredest, a csiki gyalog határőrezred parancsnokát.⁷⁷

Az önvédelem megszavazása után az ellenforradalmi erők nemsokára támadásba lendültek. A Ditró és Remete határában lezajlott csatát, Becze Antal naplója alapján Endes Miklós közölte könyvében.⁷⁸ Eszerint több ezer főből álló osztrák-román fegyveres csapat Marostorda felől érkezett, amelyhez csatlakozott a szász székek közönségeinek fegyverbíró lakossága, és ezzel néhány ezerre növekedett a támadók száma. A hír futótűzként terjedt el a gyergyói falvak lakossága körében. Fel kellett készülni a védekezésre. A falvak vezető emberei „megtanácskozták a teendőket”, és elhatározták, hogy az ellenforradalmárokat Remete és Ditró határánál várják be. A gyergyói községekből csakhamar érkezni kezdtek a fegyverrel és kaszával felszerelt lakosok. E kis haderő élére a bátorságáról híres medvedevadász, Bernád Imre remetei százados állott. Amikor híre érkezett, hogy az osztrák hadak Várhegy felé közelednek, akkor a Ditró és Remete között összegyűlt had a Maros két partján elterülő széles mezőkön csatasorba fejlődött, és elindult Várhegy felé, szembe a támadókkal. Várhegy előtt találkozott a két sereg, és az elsők között kisebb csetepaté alakult ki, amelynek az est bekövetkezése vetett véget.

Bernád Imre taktikai fogásból, hogy az ellenséget megtévessze a gyergyói had létszámára vonatkozóan, a sereget a Maros völgyében a remetei hegyek aljától a ditrói hegyek széléig helyezte el szétszórva. Ezután számtalan tábor tüzet gyújtatott, és kiadta a parancsot a mozgásra és zajongásra. Így a gyergyói hadak egy hatalmas sereg látszatát keltették. Úgy tűnt, mintha az egész Székelyföld megmozdult volna. Az eredmény nem sokáig váratott magára. Hajnal előtt az erejéről és vakmerőségéről híres Balás János (az Eleké) vezetésével egy nagyobb felderítőcsoport indult Várhegy felé. A csoport tagjainak nem kis bámulatára feltartóztatás nélkül érhetek el Várhegyre. Itt azonban újabb meglepetés érte őket: nemcsak hogy ellenségre nem akadtak, de már várhegyi lakossal sem találkoztak. Előbb cselre gondoltak. Végül aztán sikerült felfedezniük a helyi lakosok rejtekhelyét, akiktől megtudták, hogy az osztrák-szász-román seregek visszavonultak Toplica felé. A gyergyóiak értesülvén a Habsburg haderő visszavonulásáról, a legnagyobb rendben elindultak a visszavonulók után. Mivel az ellenfél nem a Maros mentén lévő úton haladt, hanem a folyó oldalán lévő hegyek erdőségeiben, az üldözés napokon át tartott, kölcsönös lövöldözések között. Időközben a gyergyóiak segítségére sietett a forradalmi hadsereg néhány segédcsapata is.⁷⁹

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Egyed Á., i.m. 74 és Kővári László, Erdély története 1848 - 1849-ben Pest 1861. 90-96.

⁷⁶ Egyed Á., i.m. 76 és Kővári, i.m. 90-96

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Endes Miklós: *i.m.* 306-307.

⁷⁹ Uo.

Madéfalvi Tamás őrnagy Csík-, Gyergyó, és Kászon székek királybíróját 1848. október 23.-án a következőképpen értesítette az október 20-21-i katonai eseményekről: „Éppen most érkezvén honomban, s ezennel kívánom tudtára röviden adni, a ditrói háborút. Ez egy rendetlenül adatott hír volt, mert nem volt senki, aki a valóságot megírja, tehát én előszámlálom. Amint tudásomra adák, pénteken az az 20-dik huius, a ditrai és remetei communitásnak tudásul adatott, hogy a salamási olá lakosok strázsákat állítottak ki. Erre nézve a két communitásból a bírák, 7 számból, a hely színére menvén ki, és kérdezvén a nevezett oláhot, miért állítottak és ki ellen örököt. Erre lovaikról leszállítatván, 15-20-an körül véve, és azt felelék, elég zsarnokságokat követtetek velünk el, már mostan visszaadjuk, holnap mind felakasztatunk. Ez után elkisérték Toplitzára, ottan egy házba, mind foglyokat; ők a solomásiak őrizték, de a toplicaiak nem léptek fel. Toplitzára jött volt 2-dik oláh ezredi egy hadnagy 12 eff(ektívus) katonával, aki azon okból jelent meg, felelete szerént, hogy hozzájok az a hír jött, azon helységekbe forradalom volna, aztot megvizsgálni. Akit is Veress István oda hívatván, kérte, hogy szabadítsa meg őket, aki is oly erélyes rendelést tett az ellenkezők közt, hogy az oláság nem merészelt ellenállani, s egyszersmind meg is kéretett, hogy őket kísérmé honjokba, parola mellett, hogy ötöt megint minden bántódás nélkül visszakisérik, megteszi. Ez másnap meg is történt anélkül, hogy a bírának minden testi sértések történt volna. Mind hazugság, hogy a bír[ák]at ölték, vagy egyéb történt volna. Szombaton estve felé, 21-kén az özvesereglett nép, gyergyaiak, mintegy 2300, reá rohanván Salamásra, az oláhok mind elszaladtak, és ezen csapat az egész helységet kirabolta, s ezzel visszajött a nép, s hazament. Csupán a két communitásbeliek további vigyázatul maradtak. Ez elég mostan, s így lett vége. Én ottan nem lehettem, mert én a visszajövéket már oda menetelemkor Szárhegynél találtam, vasárnapi délelőtti napon 11 órakor Ditróba menvén, visszavártam a vezéreket, akik az Isten tudja minémű békekötésről, s más egyébről beszéltek. László volt a vezér, s más tisztek. Az egész dolognak se füle, se farka, hogy 10 ezren gyűltek volna össze az oláhok, e sült hazugság, mert ottan semmi más helységbeliek támadást nem tettek. Itten nagyobbára a két communitás van a játékba. Hogy a 2-dik oláh [ezredbeli] hadnagy mi szín alatt jött oda, amint mondám, eztet hinni nem lehet. A mostani szellem szerint úgy képzelem, hogy ez egy demonstrátio, mi itten, hogy állunk, kitudatni. Mindazon által, hogy oda valami nagy erő jöhetne, eztet képzelni sem lehet, nekik mostan minden erejeket másfelé kell fordítani, de semmi sem lehetetlen, vigyáztatnunk és készen lennünk szükséges. Az 1-ső csapattal karcfalvi Lukáts, a szomszéd falukból 300, Szárhegyig jöttek, Csáki hadnagy úr 400 emberrel, az után rákosi, madéfalvi, csicsaiak, ennek számát nem tudom, Szentmiklósig, mai napon visszatéríttem. Botár lovag hadnagy urat Rákosról, számát nem tudom, de sokan voltak, a Kossuth huszárokkal a Maros rétjén tanáltam. Szép lelkesítés volt embereimtől.

Utoljára azon kérem a tekintetes királybíró urat, mint dirigens tiszt urat, hogy minél előbb méltóztatik eszközésbe hozni, hogy az ezred kormány rendeljen Ditróba egy katonatisztet, a polgári rendből egy biztost, de ne a két communitásból, mert ezek csak hazugsággal fognának relationálni, akiknek is oly erélyes parancs adassék, hogy minden esetre az ottan levő oláhokot továbbra is vigyázattal tartsanak. És ha sereglésekről valamit észrevennének, aztat elébb tökéletesen a helyszínén vizsgálják ki, és amit bizonyosan láttak, és tudni fognak, a tiszt hatóságához sürgetve jelentsenek bé, hogy ok nélkül, mint most is, a népet aggodalom és félelembe, úgy a kénálkodó útnak indítástól kíméltessenek meg. Azt is szükségesnek vélem, hogy Ditrótól kezdve Szeredáig mindaddig, míg ezen zavarok tarthatnak, minden ordonánc stációba 1 ember házi lován futárnak állíttassák fel, mert különben gyalog későn jöhetnek a jelentések.”⁸⁰

Az 1848. október 20-21.-i ditrói és a remetei események hatására Mikó Mihály kormánybiztos „Ditróba folyvást bennülő biztosul” Deák Antal dülőbiztost rendelte ki és

⁸⁰ Pál Antal Sándor: *i.m.* 206.

kérte az ezredparancsnokságot, hogy a nevezett polgári biztos mellé, részéről is egy tisztet rendeljen ki a maga részéről.⁸¹

1848. október 31.-én került sor a Szászrégen melletti Vajdaszentivánnál került sor az Urbán alezredes által vezetett Naszód környéki román határőrség csapatai és a székely haderő közötti ütközetre, mely a székelyek győzelmével ért véget.⁸² A csata után a gyergyóiak a szász tutajkereskedők városát (Szászrégent) és környékét kirabolták és felgyújtották.⁸³

E győzelem kihasználásának lehetőségét jelentősen korlátozta a Marosvásárhely melletti csata november 4-én, amikor is Gedeon tábornok szétverte a székelyek főerejét, és nemsokára egész Marosszékot elfoglalta. Ezzel egyidőben Heydte őrnagy megszállta Udvarhelyszéket.⁸⁴ Gyergyó helyzete ezután igen válságossá vált. A szék haderejét alkotó katonák egy része a magyarországi hadszíntereken harcolt, a helyben maradottnak pedig igen kimerítő volt az említett ütközetekben való részvétel.

Ennek ellenére a gyergyóiak továbbra is a fegyveres ellenállás megszervezésére törekedtek. Legalábbis erre enged következtetni a gyergyói- csíki- és háromszéki tisztségviselők és katonatisztek november 7-i döntése egy havasi gyergyói kocsmában, ahol elhatározták, hogy Balási József csíki főkirálybíróhoz és Mikó Mihály gyergyói alkirálybíróhoz fognak fordulni az önvédelmi harc előkészítése érdekében. A november 8-i csíkszeredai megbeszélésen, Dorschner ezredes a csíki gyalog határőrezred parancsnoka, a katonai ellenállás megakadályozása céljából színleg felvállalta az önvédelem megszervezését. Ennek ellenére november 11-én Balási József főkirálybíró összehívta Csíkszék „Védelmi Bizottmányát, melynek arról kellett volna döntenie, hogy a szék elfogadja-e Puchner generális proklamációját, vagyis hajlandó-e feltétel nélkül behódolni a General Comandónak. A bizottmányi tagok a halasztás mellett döntöttek és válaszukat a háromszékiek magatartásától tették függővé.

A bizonytalanságot tovább növelte Heydte százados erélyes fellépése, aki a hódoló eskü 48 órán belüli letételét követelte. Válaszképpen november 21-én Csík- Gyergyó- és Kászsónszék képviselői a General Comando fennhatóságának az elismerését a következő feltételekhez kötötték: „a szék határai közé ellenséget be nem fogad, fegyvereit le nem rakja, s nem ad segítséget bármely ellen(fél) megtámadására.” A válasz nem elégítette ki Puchner tábornokot, aki ezután Heydte százados útján küldte el Balási főkirálybíróhoz azoknak a jegyzékeknek a másolatát, melyeket a háromszékiekhez is elküldött, és amelyben feltétlen alárandeltséget követelt. A november 29-én összeült széki bizottmány azonban nem vállalta a teljes behódolást. December elsején pedig a háromszékiek önvédelem melletti kiállása döntő módon befolyásolta a csíksomlyói népgyűlés döntését, ahol elhatározták a szembenállás vállalását. Mint írják a háromszékieknek „feltétlen feladás alkotmányos szabadságunk és nemzetiségünk végképpen elenyésztével, minden előre remélhető haszon nélkül ilyentén cselekvényeinkre a gyávaság legszégyenítőbb bélyegét ütné.”⁸⁵

Döntésük végrehajtásában azonban megakadályozta az a hatalom, mellyel határőrezred parancsnokukat felruházták. Dorschner ezredes ugyanis mind a széki közigazgatás irányítóit, mind pedig a Védelmi Bizottmány tagjait megakadályozta az önvédelem végrehajtásában. Orbán Balázs szerint a nevezett parancsnok „a polgári hivatalnokok ellen felbujtogatott katonaság egy részét Csíkszeredában összevonván, a hatalmat kezébe ragadta, s midőn egyfelől Heydte-val egyezkedett, hogy Csíkba idegen katonaság ne lépjen, másfelől

⁸¹ Pál Antal Sándor: *i.m.* 208.

⁸² Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya.* Budapest, 1927. 367.

⁸³ Garda Dezső: *Székely hadszervezet és faluközösség.* Gyergyószentmiklós, 1994. 103

⁸⁴ Endes Miklós: *i.m.* 277 – 278. és Kővári László: *i.m.* 103.

⁸⁵ Egyed Ákos: *Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék önvédelmi harca 1848 őszén.* = Hargita Kalendárium 1918. 23-26.

Kászónújfaluba figyelő csapatot állított fel az önvédelem dicső harcát küzdő háromszékiek ellen.”⁸⁶

Így a katonai vezetésnek sikerült megghiúsítania az önvédelem tervét. Dorschnerék feltartóztatták útjukban a háromszékiek segítségére induló csíki huszárok egy részét.⁸⁷ Mégis számos gyergyói tiszt, altiszt és katona vett részt Háromszék védelmi harcaiban.⁸⁸

1848 november 29-én a magyar forradalmi kormány az erdélyi hadsereg fővezérévé Bem tábornokot nevezte ki. A lengyel szabadságharcos harcképes állapotba tette a Szilágysomlyó környékén állomásozó csapatokat, amelyekkel december 25-én visszafoglalta Kolozsvárt, majd január 13-án Marosvásárhelyt.⁸⁹ Bem kiáltványban fordult a székelyekhez. Főképp Csík-, Gyergyó- és Kászonszék katonai erejére számított, amelynek csatlakozását január 22-re tűzte ki. Ezek a katonai egységek majdnem egyhónapi késéssel érkeztek meg Bem táborába.⁹⁰ Gál Sándor, aki Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben időközben átvette a szék katonai főparancsnoki tisztségét, január utolsó napjaiban 1600 főnyi sereget gyűjtött, amely egyesült a Szentpéteren állomásozó háromszéki sereggel, hogy elindulhasson Vízakna felé az erdélyi főparancsnok táborába. Ez a sereg azonban útközben találkozott a Havasalföldről átvonuló és Szeben környékén állomásozó orosz sereggel. Csak ezek megriasztása után⁹¹ folytathatták útjukat Medgyes felé, ahol február 19-én csatlakoztak Bem csapataihoz.⁹² A továbbiakban részt vettek Szeben március 11-i bevételében, valamint az osztrák és cári haderőnek Erdélyből való kiűzésében.⁹³

A gyergyói, csíki hadosztály egy része 1848 decemberében és 1849 januárjában továbbra is Szlavóniában, Magyarországon, Aradnál és Lippánál harcolt. Arad sikertelen ostroma után Gál Miklós ezredes a csíki-gyergyói zászlóaljat hazaengedte. A hazatérő had részt vett a Piski didi ütközetben. Itt kora reggeltől délután három óráig a csata váltakozó szerencsével folyt. Ekkor a forradalmi had már kénytelen meghátrálni. Déva felé a visszavonulás meneküléssé változik. Időközben az osztrákok a meghátrálás lehetőségét is elvágta a híd felrobbantásával. Ekkor a székely századokat és a Württemberg -huszárokat rögtön harcba vetették. Ezek a menekülő forradalmi sereg és az üldöző ellenség között lévő térben sorba állva felvonultak, és a lovas támadást feltartóztatták. Így ideje jutott Bemnek a menekülő sereget rendbeszedni, annak jobbszárnyát Szentandrás felől egy dombra felállítani, a balszárnyat pedig a didacsi erdőre támaszkodva elhelyezni. Az ellenfél támadását felfogó székely századok a forradalmi sereg csatasorba állítása után az ágyúfedezetben foglaltak állást. Bem tábornok serege lassan támadásba ment át, majd győzött.⁹⁴

Kiss Antal, az ütközet egyik kiemelkedő egyénisége a következőképpen vallott a székely zászlóalj helytállásáról: „A csatlakozás után folyt le a Piski hidnál amaz örökké emlékezetes ütközet, melynek győzelme, kimenetele biztosította egyenlőre Erdélyt a magyar sereg számára. Ezen ütközetben zászlóaljunk döntő befolyással volt fegyvereink győzelmére, s az ütközetben tanúsított hősi bátorsága a nagynevű vezér elismerésével találkozott.”⁹⁵

⁸⁶ Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népismei szempontból*. II k. Pest. 1869. 49.

⁸⁷ Egyed Ákos: *Háromszék 1848 - 1849-ben*. Bukarest., 1979. 151.

⁸⁸ Egyed Ákos: *i.m.* 174.

⁸⁹ Egyed Á., *i.m.* 151.

⁹⁰ Egyed Á., *i.m.* 176.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Endes M., *i.m.* 287 - 288

⁹⁵ Kiss A., *i.m.*

Innen a csíki-, gyergyói zászlóalj részt vett Alvincz ellenforradalmároktól való megtisztításában, majd Medgyes felé vette útját. Az annyi dicsőséget szerzett székely zászlóalj végül is 1849 február 14-én bocsájtották haza.⁹⁶

Bem tavaszi hadjáratának sikeres befejezése után megtörtént Erdély katonai, majd polgári átszervezése.⁹⁷ Ez magával hozta Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék átszervezését is. Bem tábornok a Székelyföldet külön kormányzás alá helyezte Gál Sándor ezredes vezetése alatt. Az erdélyi hadsereg főparancsnoka azt kívánta, hogy a székely székek teljes katonai és anyagi erejét a forradalom szolgálatába állítsák. Ezért Gál Sándort teljhatalommal ruházta fel a belügyeket, igazságszolgáltatást, újoncállítást és a határörködést illetően.⁹⁸

A székekben a legfőbb katonai vezetés a bizottmányok kezében összpontosult. Ezek legfőbb feladata az újoncállítás volt. Az újoncokat is Bem hadseregébe osztották be.⁹⁹

Csík és Gyergyó tehát, akárcsak a Székelyföld, tulajdonképpen katonai védelem nélkül maradt. A 78-as zászlóaljba beosztott gyergyóiak és csíkiak nagy része Hátszeg környékén és a Bánátban harcolt. Az útvonalat Orlát, Szelistyén, Csina, Sebeshely, Bretya és Hátszeg nevű települések képezték.¹⁰⁰ Hátszegen túl, a délre fekvő erdős dombon fegyveres sereg jelent meg. A székely had csatasorban vonult a dombra. Az ellenfél azonban visszavonult. Innen a Vaskapu felé vették útjukat, majd Bukovinában ütötték fel főhadiszállásukat. Innen Fodor Ignác százados parancsnoksága alatt lévő fél zászlóalj azzal az utasítással ment Mekkára, hogy az osztrák hadakat állandóan kösse le. Így ez a sereg április 11-14 között állandó harcban állott az Opperl vezetés alatt lévő ellenforradalmi sereg előőrseivel. Ezután Portik főhadnagy ötvenedmagával a parancs ellenére a határpatakon átment és 90 halottat hagyott maga után. Ez a váratlan lépés magát a forradalmi hadvezért is lépésre kényszerítette, amely szintén támadásba lendült, és az ellenséget megfutamtította. A gyergyóiak és a csíkiak innen Vajszlóva és Buszka felé tartottak, ahol megütköztek az osztrák seregekkel. A harc ágyútűzzel kezdődött, majd a székelyek egy része szuronyt szegezve az ágyútelepre rohant, és két ágyút elfoglalt. Ezzel egyidőben egy másik székely csapat Ladó Ferenc hadnagy vezetésével az ellenséget megkerülve támadott, míg Portik főhadnagy a jagereket foglalta el. Az osztrákok visszavonulásra, majd eszeveszett menekülésre kényszerültek. A Karánsebesig szaladó osztrák hadból sok császári tisztet a Bisztra folyóból húztak ki.¹⁰¹

Petőfi Sándort, aki jelen volt ebben az ütközetben, igencsak meglepte a székelyek hősiessége. Ekkor írta meg *A székelyek* című versét, amelyet április 17-én küldött el a következő haditudósítással a Debreceni Közlönynek: „Eljöttünk Erdélyből, mégpedig jó örömmel, mert az első lépésünk is diadal. A Vaskapun innen Vajszlóva határőrfalunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük, veni, vidi, vici. Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkben csak négy század (78. székely zászlóaljból) volt a tűzben s e négy század a legalább 2000 emberből álló ellenséget mintegy kétórás harc után oly kétségbeesett futásnak lódította, hogy Karánsebesig meg sem állt, onnan is még aznap továbbfutott. Úgy hogy tegnap reggel, midőn ideértünk, a városiak fehér zászlóval fogadtak. Az ellenség elesettjeinek számát nem tudjuk, láttunk valami 20 agyonlőttet, mintegy 50 vízbefúrtat, kik a tunelen keresztül akarták az életüket a hegyekbe vinni. Minekünk ami talán hihetetlen, magam sem hinném el, ha nem láttam volna, még csak sebesültünk sincs egyetlen sem.”¹⁰²

A nagy költő a következőképpen jellemzi a gyergyóiak és a csíkiak harci viselkedését: „Általában csak annak lehet fogalma e székely vitézségről, aki maga látja. Ezek valóban

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Egyed Á., i.m. 176.

⁹⁸ Egyed Á., i.m. 178 - 179.

⁹⁹ Egyed Á., i.m. 179.

¹⁰⁰ Endes, i.m. 291 - 292.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

csodagyerekek, mert nagy részük jóformán gyermek. Nyugodt bátorsággal, mondhatni kimért lépésekkel haladtak a csatában előre, folyvást biztosan, mint a réten a kaszások, s még énekelnek, amikor már ropognak a fegyverek. A lövöldözést hamar megunják, és szuronyt szegezve rohannak, s velük rohan az enyészet; az ellenségnek nem maradt más, mint futni vagy meghalni.”¹⁰³

A gyergyói és csíki hadakat azután a mehádiai vonalon a szlatinai szorosban találjuk négy hétig, de ugyanők jelen vannak Déva bevételénél, majd Fehérvár ostrománál is.¹⁰⁴

Közben a bécsi udvar 1849 április 26-án hivatalosan kérte az orosz haderő beavatkozását. Erre a cár május 24-én elrendelte a Havasalföldön, Moldvában és Ukrajnában állomásozó csapatoknak az intervenciót.¹⁰⁵

Az orosz hadsereg támadása 1849 június 20-ától kezdődően két ponton történt: Beszterce és Brassó felől. Az Erdélyt délkeletről támadó cári és Habsburg had létszáma és összetétele a következő képet mutatta: A Lüders cári tábornok vezetése alatt álló főcsapattest 26 gyalogos zászlóaljból, 16 század ulánusból, 3 kozák lovas századból állott és kb. 26.000 embert számlált. Ágyúik száma 56-ra emelkedett. Ugyanakkor szerveződött újra a General Comando hadereje, gróf Clam Gallas tábornok vezetése alatt 10.000 katonával, mely 12 gyalog zászlóaljból és 15 lovasszázadból állt. Tüzérségének fegyverzete 33 ágyút és egy rakétaüteget tett ki. Ezekhez számítható a Moldovában tartózkodó a 12.450 főből álló orosz csapattest Grotenhjeim parancsnoksága alatt és Lein orosz ezredesnek a 3562 főt számláló csapatteste.¹⁰⁶

Az erdélyi magyar forradalmi hadsereg főbb csapategységei, közülük rendkívül sok székely zászlóalj, a Bánságban, a Nyugati Érchegység környékén és Gyulafehérvár mellett, tartózkodott.

Bár az újoncokkal kiegészített, Székelyföldön maradt zászlóaljakat Erdély délkeleti szorosai és Háromszék védelmére összpontosították, ez a sereg mind számban, mind fegyverzetben nagyon hátrányos helyzetben volt az intervenció csapatokkal szemben. A vereségek nem a székelyek helytállásán múltak. A tömörszi szorost Kiss Sándor 4000 székelyével három napig védte a 26.000 katonából álló orosz haddal szemben. A túlerő végül is győzött és Lüders tábornok seregei behatoltak Brassóba. A Clam - Gallas által vezetett osztrák haderőnek a Verestoronyi szorosnál Ihász Dániel ezredes székelyeivel kellett megütköznie. Végül is csak a Töröcsvári szoroson keresztül tudott eljutni Brassóba. A borgói szoros védelmét június 22 és július 9-e között Dobay József alezredes, majd Bem József altábornagy szervezték meg. Ezekben a harcokban a csíkszentdomokosi Sándor László vezetése alatt álló csíkiakból és gyergyóiakból szerveződött, 76-os számú zászlóalj, tűnt ki helytállásával.

1849 június 23-án a Lüders által vezetett orosz seregek, miután az Ojtuzi szoroson Moldova felől behatoló társaiktól létszámerősítést és 14 ágyút kaptak, megkezdték Kézdivásárhely ostromát.¹⁰⁷

Az intervenció hadak másik része Hasford altábornagy vezetése alatt Sepsiszentgyörgy környékére összpontosított, 7 gyalogzászlóaljjal, 4 század ulánussal és két kozákszázaddal. Mivel a Gál Sándor által vezetett had létszámban igen jelentéktelen volt a támadókéhez képest, a székelyek Uzonba húzódtak vissza, hol június 23-án a csatát elfogadták.

Kiss Antal gyergyószentmiklósi századosnak, ezekben a katonai eseményekben is kiemelkedő szerep jutott. Ő ugyanis az orosz intervenció kezdetekor létrehozta a főleg újoncokból álló zászlóalját, melynek felépítése és tisztikara a következő képpen mutatott:

---

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Egyed Á., i.m. 171.

¹⁰⁶ Egyed Á., i.m. 211.

¹⁰⁷ Endes i.m. 296 - 297 és Egyed i.m. 214 - 215.

1. Első század parancsnoka - Wagner József százados és Bodó Péter hadnagy.
  2. Második század parancsnoka: Fischer (Halász) Konrád százados és Darvas István hadnagy.
  3. Harmadik század parancsnoka: Baricz István százados, Mészáros Károly és Thuri László hadnagyok.
  4. Negyedik század parancsnoka: Köllő főhadnagy, Gál György és Lukács István hadnagyok.
  5. ötödik század parancsnoka: Lázár József százados és Adorján Ignác hadnagy.
  6. Hatodik század parancsnoka: Gyertyánfy Ferenc százados, Bakai Gábor hadnagy.
- Zászlóalj segéd tisztje Baló János, élelmezési tiszthelyettese pedig Lázár Imre volt.¹⁰⁸

Az új zászlóaljba szerveződött gyergyói és csíki katonák vadászfegyverekkel és lándzsákkal voltak ellátva. Még begyakorlásra sem nagyon volt idejük, amikor Gál Sándor ezredes őket a kökös hídi hadvonalba rendelte. A június 23-i események lefolyásáról a gyergyószentmiklósi forradalmártiszt a következőképpen vallott: „Az ágyúk megdőrdültek, s a harc megkezdődött. A 6-7000 főnyi orosz hadsereg gyalogsága és lovassága a Kőkös vizén túl elterülő cserefaerdőből nagyszámban előnyomult és ágyúink tüzén kívül vészes túlerővel közeledett Kőkös felé.

Gál Sándor látva az ellenség nagy számát, azon szomorú tapasztalatra jutott, hogy a rossz terepen, számban nagyon is leolvadt seregével a túlerős ellenséget a Kőkös vizén való átkelésben megakadályozni nem képes: elhatározta, hogy csapatait az eresztvényi tetőre vonja vissza (s vonatkozó rendeletét), ágyúink a lovasság fedezete alatt, majd gyalogságunk is visszavonult. Zászlóaljunknak jutott a nehéz feladat, hogy a visszavonulást fedezze és mint hátvéd az ellenséget előnyomulásában megakadályozza.

A nagyobbára újoncokból álló zászlóalj megállta helyét és a nagyszámú lovasság rohamának véres visszavetésével megmutatta, hogy a székely vér még nem fajult el.

Gál Sándor elvonultával az ellenséges lovasság a Kőkös vizén átkelven, úgy találtam, hogy a nyílt terepen újonc zászlóalj az ellenséges lovasság rohamát nem bírja ki, miért is az egész zászlóaljat fedett terepre vontam össze. Előrelátásom üdvös volt. Az ellenséges lovasság egy nagyobb tömegbe feljődött, s egyszerre felhangzott a rohamot jelző kürtjel.

A nagyobbára vadászfegyverekkel és lándzsákkal ellátott zászlóaljjal négyszöget formáltatván, első és második sorba szuronyos fegyverű honvédeket állítottam, s Uzon mellett állást foglalva, készen vártuk a mindig nagyobb és nagyobb tömegekben átkelő lovasságot. A jelző kürt hangjára a lovas osztagok tömörültek, s zárt sorokban rohanva jöttek ellenünk, s midőn már majdnem szuronyaink hegyéhez értek, zászlóaljunk oly irtó tüzrel fogadta a rohanó lovasságot, hogy számos halott és sebesült hátrahagyása mellett visszafordulni volt kénytelen.

E rohamot követte egy második, melyet zászlóaljuk ismét visszavert, de miután ezalatt az ellenséges gyalogság is előretört a Kőkös vizén túl lévő erdőből zászlóaljunk mint utóvéd a túlerővel szemben ütközetbe különben sem bocsátkozhatott, feladatát teljesítvén lassan - lassan a főtömeg után vonult, s hogy az ellenséges gyalogság előnyomulását megakadályozhassa, az útjába eső hidakat megsemmisítette. Mindazonáltal az ellenséges lovasság mindig sarkában volt zászlóaljunknak, s Uzontól kezdve folytonos harc között vonultunk vissza Eresztvényig, amelynek magaslatán főseregünk, már teljes hadirendben felállítva volt.”¹⁰⁹

A zászlóalj katonai teljesítményét a kortársak igen nagyra értékelték. Az ütközet után Gál Sándor ezredes a következő napiparancsot fogalmazta meg: „A kökös hídnál vívott harcban a tüzérség jelesen viselte magát - de különösen kiemelkedő Kiss Antal százados zászlóalja, mely a nagyszámú lovasságnak többszörös rohamát valódi hősiességgel utasította

¹⁰⁸ Kiss Antal, i.m. = Gyergyói Hírlap 1899 április 15.

¹⁰⁹ Uo.

vissza.”¹¹⁰ A csata után Kiss Antal századost (utólagos jóváhagyás reményében) őrnaggyá, Halász Konrád és Gyertyánfy Ferenc főhadnagyokat századosokká, Babai Gábor, Adorján Ignác és Mészáros Károly hadnagyokat főhadnagyokká, Baló Jánost pedig hadnaggyá nevezte ki az ütközetet vezető székely hadak parancsnoka. Helytálásuk elismeréséért Kossuth Lajos felesége is zászlót küldött a zászlóaljnak, melyet a Csíkszentmárton melletti nagy téren szenteltek fel.¹¹¹

Bármennyire is felemelő számukra a székely had helytállása, eredményessége mégiscsak megkérdőjelezhető. Az intervenciók erők létszámuknak és fegyverzetüknek köszönhetően június 24-én elfoglalták Szepsiszentgyörgyöt, a következő napon pedig Kézdivásárhelyt. Ez alkalommal Gábor Áron ágyú- és löszergyárát is elpusztították.

A két fontos város feladása tulajdonképpen Háromszék feladására kényszerítette Gál Sándort, aki a megmaradt székely haddal visszavonult Tusnádig és létrehozta a Nyerges alatti tábor. Június 25-én pedig nyílt parancsot intézett a „Székely Nemzethez, amelyben elrendelte, hogy minden 30 éven aluli fegyverfogható férfi siessen a Nyerges tető alatti táborba. Kéri, hogy az emberek fejszével, kaszával lándzsával jelenjenek meg táborában. Jelszava: „inkább becsületesen halni, mindtsem gyáván élni”¹¹²

A székely hadat Csíkban sikerült újjászervezni, mely kiegészítve 7-8000 főt számlált: 5 zászlóalj gyalogostból, 4 lovasszázadból és 30 ágyút kezelő tüzérből állt. Ezzel a sereggel Gál Sándor visszatért Háromszékre és július 2-án Kőkös környékén ismét ütközetre vállalkozott.

Az események további folyamáról ismét a gyergyószentmiklósi főtiszt naplójából idézünk: „... Gál Sándor az összes csapatokat Uzonnál öszpontosítván, feladatunk lett az együttesen előnyomuló osztrák és orosz seregeknek megállítása és visszavetése. Tüzérségünket Gábor Áron őrnagy híres ágyúhős vezényelte. Június 2-án előrseink Uzonnál megtámadtatván, kezdetét vette egy makacs elkeseredett harc, mely nagy veszteségek árán, de fegyvereink győzelmével végződött. Az ellenséget előnyomulásában megakadályoztuk, sőt sikerült azt a Kőkös vizén át visszavonulásra kényszeríteni. Ezen ütközet igen véres volt és az áldozatok között voltak Gábor Áron tüzérőrnagy, Mara honvédőrnagy és több főtiszt.”¹¹³

Július 4-én és 5-én az orosz-osztrák csapatok megújították a támadást a székely had ellen. A hadműveleteket Lüders tábornok vezette. Az orosz túlerővel szemben, Gál Sándor az Olt balpartjára húzódott vissza, mivel Szepsiszentgyörgy alatt akarta a csatát elfogadni. A székely had parancsnoka és tisztjei közötti ellentét már az ütközet előtt létezett, de a harcok során való kiújulása katasztrófális következményekkel járt az önvédelmi harc szempontjából. A tisztiek részéről az engedelmség magtagadása nemcsak a csatavesztéshez, hanem a honvédkatonák fogságba kerüléséhez is vezetett. Gál Sándor hiába próbálta futó seregét Oltszemnél megállásra bírni és összeszedni, ez tisztjei ellenállása miatt meghiúsult.

Az események korhűbb érzékelése érdekében ismét Kiss Antal naplójából idézünk: „Július 5 -én korán reggel anélkül hogy az előőrök észrevették volna, avagy egy lövés hallatszott volna, a Szepsiszentgyörgyön az Olt partján táborozó csapatok arra ébredtek, hogy az ellenséges lovasság előrenyomult. Gál Sándor ezredes azzal intézkedett, hogy az ellenség méltóan fogadtassék és a kis számú lovasságot és a vezetésem alatt lévő zászlóaljat az ellenséges lovasság feltartására a harcvonalba küldte. Csakhamar folyt a harc minden oldalról, s midőn az ellenséges lovasság erősítést kapva, a mi kisebb lovasságunkat

¹¹⁰ Kiss Antal, i.m. In Gyergyói Hírlap 1899 április 23

¹¹¹ Uo.

¹¹² Egyed Á., i.m. 218

¹¹³ Uo.

visszanyomta, a vezetésem alatt álló zászlóaljnak tűzvonalban lévő 6. századát törte keresztül és egy szálig megsemmisítette.

Zászlóaljunkat a harcban más csapatok váltván fel, azon parancsot kaptuk, hogy az ellenségnek Bükkszád felől való előnyomulását megakadályozandó, szálljuk meg Bükkszádot.

A nemzeti szerencsétlenség már előre vetette árnyékát. A demoralizáció annyira elharapódzott a honvédseregben és nap - nap után oly tömegesen hagyták el a golyótépett zászlókat, hogy némely zászlóalj létszáma felére apadt le.

A vezetésem alatt álló zászlóalj a sepsiszentgyörgyi csatatéren oly súlyos veszteséget szenvedett, továbbá a táborból való engedelem nélkül való eltávózások annyira lepassztották a létszámot, hogy kénytelen voltam a zászlóaljat 4 századba beosztani: e négy századdal és négy ágyúval Tusnádra rendeltetem. Ugyanekkor ideérkezett a nyergesi táborból Lukács, Kovács és Deák zászlóalja egy -egy osztag Würtemberg és Koburg húszárral.”¹¹⁴

A július 5-i katasztrófális vereség embervesztését Kővári László is érzékelte. „Pár nap múlva nagy sírhalmot találunk, hol küzdöttek - írja a jeles történész - a még aratatlan búzaföldön nem maradt egy kalász, a föld simára volt tapodva, a legyektől ellepett vérfoltok, mintegy megmutatták hány esett el, a teret még akkor is szertetőrt puskadarabok és összeszurkált csiki kalapok és tölténytáskák borították ...”¹¹⁵

Csiktusnádon sikerült a székely sereg sorait rendezni és visszaállítani ennek a harcképességét. E felett az újjászervezett had felett július 14-én szemlét tartott Bem József altábornagy, az erdélyi sereg főparancsnoka, aki „miután meggyőződött a zászlóaljok létszámának csökkenéséről elrendelte, hogy az összes ott lévő gyalogságból két zászlóalj alakíttassék.” A csapatátalakítások Kiss Antal zászlóalját is befolyásolták, akiknek a más századok által kiegészített csapata a 84-es számot kapta. Az itt megfogalmazott parancs szerint a gyergyószentmiklósi őrnagy zászlóaljával Bükkszádot kellett hogy megszállja azzal a céllal, hogy megakadályozza a Háromszék felőli orosz támadást.

Bem altábornagy és Gál Sándor ezredes kiáltványai nem maradtak hatástalanok a székely székek lakosaira. Bem apó útját nemcsak virággal szórták tele, hanem az újoncok száma is jelentősen növekedett. Az újra összeállt székely haderő több győzelmes ütközet után harmadszor is visszafoglalta Háromszék területét.¹¹⁶

Az erdélyi had parancsnoka a székely sereget két részre osztotta: egyrészét itthon hagyta Háromszék őrzésére, másrészével július 21-én az Ojtozi szoros felől hatolt be Moldovába azzal a céllal, hogy felláztassa a moldovaiakat az orosz és török uralom ellen. Herzsánál legyőzte az orosz haderőt, s Onești-nél, Ustrugov tábornokot Bákó felé űzte. Mivel Moldovában nem volt hatása kiáltványának, kénytelen volt visszatérni Erdélybe.¹¹⁷

Az oroszok igyekeztek kihasználni a tábornagy távollétét, főleg pedig a székely haderő egységének a hiányát. Ezért július 22-én Clam - Gallas tábornok vezetésével az ellenforradalmi seregek ismét Háromszék elfoglalását kezdeményezték és Sepsiszentgyörgytől nyugatra, Szemerjánál foglalták el állásaikat. A következő napon a csata lefolyása idején Szemerja meggyűlt, s a székely had Sepsiszentgyörgyre vonult vissza, ahol nemcsak kemény ellenállást fejtett ki, hanem Clam - Gallas seregeit is visszafordulásra kényszerítette.

A katonai események jobb megismerése céljából ismét Kiss Antal hadinaplójára szorulunk: „Július 23-án makacs véres ütközet volt, mely mindkét részről sok veszteséggel járt. Délután 5-6 óra tájban érkezett a jelentés. hogy minden fegyvernemből összeállított nagyobb számú ellenséges sereg közeledik. Gál Sándor ezredes rögtön megtette az

¹¹⁴ Kiss Antal, i.m. Gyergyói Hírlap 1899 április 30.

¹¹⁵ Kővári László, Erdély története 1848 - 49-ben. Pest 1861. 249.

¹¹⁶ Kiss Antal, i.m.

¹¹⁷ Egyed Á., i.m. 221.

előkészületeket az ellenségnek méltó fogadására és kisebb előörsi csatározások után seregünk Szemerjánál foglalt állást. Az ütközet kezdetét vette és az ágyúk mennydörgésében a gyalogság fegyverei is beleszóltak.

Honvédeink derekasan tartván magukat, az ellenség abeli szándékát, hogy Sepsiszentgyörgyöt megszállja, megghiúsították. Az ütközet folyamán Szemerja község kigyuladt és csapataink onnét kivonulni kénytelenítettek. A tűz világánál tovább folyt a harc és összes csapataik tűzben állottak szemben, dicsőségesen megállták helyüket.

Az ütközet hevében érkezett meg Endes őrnagy zászlóalja és seregünk bal szárnyán vett állást. E zászlóalj éppen jókor érkezett, mert az ellenséges lovasság balszárnyunkat megkerülni akarván a sepsiszentgyörgyi hidon át balszárnyunkra rohamot intézett, de Endes őrnagy csapatai által oly írtó tüzrel fogadtattak, hogy veszett futásban voltak kénytelenek visszavonulni. Ugyancsak így járt az ellenséges gyalogság rohama is. Ez is visszaveretett és számos halott és sebesült hátrahagyása mellett visszavonulásra kényszerítettet. Az ellenséges gyalogság Szentkirály, a lovasság pedig Kökös felé vonult vissza.

Ezen ütközetben elesett 2 főtiszt és 40 közharcos, megsebesült több tiszt és mintegy 80 főnyi legénység.”¹¹⁸

A csatában azonban nemcsak Endes József 77-es számú csíki zászlóalja tűnt ki kiemelkedő vitézségével, hanem a csikmadéfalvi Tamás András alezredes által vezetett csíki feketezekés nemzetőrök is.¹¹⁹

Bármennyire is sikeresnek tűnt a július 23-i győzelem, de az orosz had számbeli fölénye július 27-én ismét Háromszék feladására kényszerítette Bem Józsefet és Gál Sándort. A Tusnádi szorosban és Mitácsnál még egyszer megpróbálták feltartóztatni a támadó orosz - osztrák sereget. Július 29-én az ellenállás sikerrel járt, 31-én azonban képtelen volt a győzelmet kicsikarni a többszörös nagyságrendű ellenféllel szemben. Augusztus 1-én Gál Sándor és Tuzson őrnagy vezetésével a székely sereg maradéka a Nyerges tetőn megpróbált ellenállni. Árulás következtében az ellenség hátba támadta őket. A székelyek kénytelenek voltak feladni állásaikat és óriási embervesztéssel szenvedve, Csík felé menekültek.

Kiss Antal, az események szemtanúja igen nagy keserűséggel vallott a székelyföldi szabadságharc utolsó küzdelmeiről: „E szorosnál (Bükkszádi) vivotott meg ama végzetes ütközet, amely a lábball tiport népjog utolsó csatái közé tartozott: a székely fegyvereknek utolsó küzdelmei nem voltak szégyenletesek és a túlerős zsoldos had minden lépésnyi tért súlyos véráldozat árán volt kénytelen megszerezni.

Sokan voltak. Ezernyi ezer osztrák és orosz harcos túlszárnyalta a mi kis seregünket és minden oldalról szorongatva kénytelenek voltunk meghátrálni és a Székelyföldet előzönlötte a barbár invázió.

Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely már az ellenség kezében volt, mely a mikóújfalvi és a torjai völgyön egyszerre nyomult előre, s a 84-ik zászlóaljra hárult a feladat, hogy mindkét völgyet megszállva, a számban túlerős ellenséget feltartsa. ....

Július 31-én aztán az ellenséges sereg teljes erővel nyomult előre és már kora reggel megkezdődött utolsó ütközetünk.

Gyalogságunk élénk puskatüzét élénken támogatta az előre küldött két ágyú tüze, s bár az ellenség előre nyomulását sikeresen hátráltattuk, de a túlerő miatt feltartani képesek nem voltunk.

Honvédeink előnyös fedett állásba vonulván vissza, sikeresen tüzeltek az ellenségre, de miután az ellenséges csapatok mindjobban kifejlődtek, egész zászlóaljunk tűzvonalba vezényeltetett és mind a 6 ágyúnk okáda tüzeit az ellenségre.

---

¹¹⁸ Kiss Antal, i.m.

¹¹⁹ Endes, i.m. 298.

Így folyt az ütközet 12 óráig, midőn megérkezett Gál Sándor ezredes leverő izenete, hogy a nyergesi táborunk megkerültetett és szétverettetett, és hogy tartsuk magunkat amíg lehet, hogy azalatt a vert csapatok elvonulhassanak.

A 84-ik zászlóalj megfelelt e meghagyásnak, délután 2 órakor már minden embere tűzvonalban állott és a szakadatlan tüzelés folytán töltényeink is fogyatékon voltak, midőn két óra felé megérkezett Gál Sándor ezredes, s tekintettel arra, hogy a csekély erővel sokáig már amúgy sem állhattunk volna ellen a lúlerős ellenségnek, elrendelte az Erdővidék felé való visszavonulást.

Ágyúink szakadatlan tüzelése alatt, zászlóaljunk gyalogsága szakaszonként vonult vissza, s midőn gyalogságunk már lőtávonon kívül volt, ágyúinkat beszegeztük.

Gál Sándor csapatai szétveretve az egész sereg felbomlott és Csíkszékét elárasztották az ellenséges csapatok ...¹²⁰

Gróf Clan - Gallas serege augusztus 3-án elfoglalta Csíkszeredát, amit a honvédek lefegyverzése követett. A csíkiakkal szemben volt határőrezredesük, Dorschner ezredes igen keményen lépett fel. A papság és a birtokosság tagjai közül igen sokan kerültek fogságba.¹²¹

Háromszék és Csík katonai feladása még nem jelentette a szabadságharc végét a székely honvédek, nemzetőrök számára. Számos székely zászlóalj tartózkodott Dél-Erdélyben, illetve Torda és Kolozs megye hegyes vidékein. De igen sok volt azon katonai egységeknek is a száma, melyek Háromszék elvesztése után Udvarhelyre, majd Keresztúrra vezényeltettek Bem altábornagy főhadtestének a megerősítése céljából. Közéjük tartozott a 82-es számú zászlóalj is mely július utolsó napjaiban már Segesvár közelében tartózkodott. Július 31-én az említett zászlóalj új parancsnoka, a gyergyói Ferenczy György, azt az utasítást kapta az erdélyi hadak főparancsnokától, hogy „zászlóaljával és egy fél üteg ágyúval induljon Segesvár felé; utána jött bizonyos távolságban a sereg zöme.” A székely előőrsöt Fehéregyháza közelében, erőteljes tüzelésével igen nagy megpróbáltatásnak tette ki az orosz tüzéség. Az ütközet kibontakozása után Bem tábornok Ferenczi zászlóalját egy század Kossuth huszárral együtt a csata jobb szárnyára rendelte azzal a meghagyással, hogy „szükség nélkül ütközetbe ne bocsátkozzanak.” A zászlóaljparancsnok visszaemlékezése szerint „órákig nem közeledett erre az ellenség: a küzdelem súlya a középén és a balszárnyon volt: ekkor jött a parancs, hogy Ferenczy zászlóaljának három századát az idősebb százados parancsnoksága alatt visszahagyva, jelentse magát a balszárnyon álló ellenségnek. Ekkor elébb az első század, utána a második század és végtére a harmadik század is tűzvonalba vezényeltetve, az ellenség kis időre előrehaladásában visszatartotta ugyan, mivel Ferenczy csak századonként küldhette a segítséget, az oroszok pedig minden egyes századdal szemben egész zászlóaljakat állítottak a csataterre, a székelységnek hátrálni kellett.

E közben a magyar hadak jobb szárnyát a Küküllő mellett egy ezred kozák lovasság megkerülte és hátban támadta meg.

A koczka el volt vetve. A balszárnynak különben is visszavonulásban lévő tűzvonalba megbomlott. A csata el volt vesztve.”¹²²

A kortársak a vereség fő okát a Kemény Farkas vezetése alatt álló, 16.000 katonának a késésében látták, akiknek katonai jelenléte megváltoztathatta volna az erőviszonyokat. Kemény hadseregébe vonták be, a július hónapban Kolozs- és Torda megye hegyes vidékein szétszóródott csapatokat, akiket július utolsó napjaiban Tordára rendeltek. Innen éjszakai meneteléssel a Mezősége át jutottak el Marosvásárhelyre, hogy csatlakozhassanak a Bem tábornok megsegítésére induló sereghez. A marosparti városban reggel már a vereség híréből

¹²⁰ Kiss Antal, i.m. In Gyergyói Hírlap 1899. május 7.

¹²¹ Endes, i.m., 300

¹²² Borszék Soma, Honvédek Gyergyóból 1848/49-ik évben. In Gyergyói Hírlap 1899 január 22 és február 12.

értesültek. „Ha meg nem késik táborunk, s elérkezik Segesvárra, hogy az ottan volt magyar táborral csatlakozhatott volna, milyen másképp történhetett volna azon ütközetnek a kimenetele” - sajnálkozott Déér Vencel honvédtiszt hadinaplójában.¹²³ A segesvári vereség után ugyanis, a Bem altábornagyhoz csatlakozott székely seregek kihasználva Skáirátin orosz tábornok késését újra elfoglalták Szeben városát. Sikerüknek nem sokáig örvendhettek, mert az őket támadó cári - császári főserég számbeli fölénye a következő csatákban is megmutatkozott és végül a világosi fegyverletételhez vezetett.

A székely katonák nagyrésze a véksőkig helytállt, sőt, sokan közülük csupán augusztus 24-én Zsibón tették le a fegyvert az orosz hadvezetés előtt.¹²⁴

Csík és Gyergyó népessége augusztus hónaptól kezdődően válságos helyzetbe került.

1849 augusztusában a cári és a császári csapatok közeledésének hírére a falvak elnéptelenedtek, a lakosság a közeli erdőkbe menekült. A pánik oly nagy volt, hogy 1849 augusztus 7-én Dániel Ferenc, az osztrák hadsereg mellett működő császári biztos kiáltványban szólította fel a gyergyóiakat a gazdasághoz való visszatérésre:

„értesülvén afelől, hogy az ottani nép, mintha valami vész fenyegetné, az erdőkön bujkál, legfelsőbb helyről nyert utasításomnál fogva kötelességem az ottani népet megnyugtatni afelől, hogy a császári - királyi - ausztriai vitéz sereg egyesülve a hasonló vitéz császári orosz katonasággal, nem a nép üldözésére, hanem a felbomlott Rend és Csend helyreállítására jött e földre, annál fogva ezennel rendelem és parancsolom:

1. Hogy minden ottani lakos azonnal hazatérjen és lásson gazdasága folytatása után , mert aki haza nem jő, csak azért, hogy bujkálódik, mint gyanús ember és mint elémozdítója a forradalomnak, úgy fog tekintődni.

2. Bárki is ottan szóval vagy tettel merészelné a népet lázasztani és bujtogatni, Első Ferenc József ausztriai császár, legkegyelmesebb felsőséges Urunk és királyunk vagy kormánya ellen, megváltván a józan gondolkodású szép becsületétől, hogy az olyan egyént magok azonnal megfogják, s előmbé kísérik, hogy a büntető törvény kezeibe adjam.

3. (...) fegyvereket, minden névvel nevezendőket az illető helységek előljárói szedjék be és küldjék Kézdivásárhelyre, ahova én is holnap menedek, és ottan által fogom venni.

4. (...) ha valaki a császári katonaság eltávozta után újra bujtogatna és lázasztana, és az ilyen gonosztevőt az illető helység azonnal el nem fogja, ez nem remélt esetben azon város vagy falu felpredáltatik és porrá tétetik, minden irgalom nélkül.

5. Gyergyószentmiklósi előljáróság ezennel személyesen felelőssé tétetik az iránt, hogy e rendeletemnél béparancsolván minden faluk előljáróit, minden faluba közhírré tegye s eljárásáról engem Kézdivásárhelyre azonnal értesítsen.”

Az ellenforradalmi seregek által elfoglalt gyergyói települések kénytelenek voltak engedelmessékedni. 1849 augusztus 11-én e parancsot tudomásul vette Szentmiklós előljárósága, Portik István bíró és Kary György jegyző, Újfalu vezetőség, Máté Bertalan bíró és Albert Tamás jegyző révén, valamint Kontsag Ignác alfalusi jegyző és Puskás Antal ditrói bíró által.¹²⁵ A következő napon e parancsot a többi gyergyói falu előljáróságában is felolvasták. A parancsot a gyergyói helységek Ditró és Remete kivételével teljesítették is. E két község lakóinak magatartása 1849 augusztus 18-án újabb fenyegetést idézett elő. A szöveg, amelyet Magyar kapitány fogalmazott meg, a következőképpen szól:

„Éppen most érkezett császári orosz brigaderos Moller generális úr parancsa következtében meghagyatik önnek a legkeményebb büntetés terhe alatt úgy rendelkezni, hogy Ditróba és Remetén minden névvel nevezendő fegyverek és lőszer a néptől egy

¹²³ Déér Vencel volt honvédtiszt feljegyzései az 1848 - 49-ik szabadságharc utolsó napjaiból. In Gyergyó 1902 március 23.

¹²⁴ Déér Vencel, i.m. In Gyergyó, 1902 április 6

¹²⁵ Csíkszereda. Állami Levéltár. F 63/2. sz. 2

névjegyzék mellett rögtön beszédessenek és legtovább holnap délig ide hozzám minden hiány nélkül felszálltassanak, ezt ösmérje szoros kötelességének.”¹²⁶

A fegyver letétele után az osztrák katonai hatóságok a volt forradalmárok vezetőinek elfogására törekedtek. Így történt ez az egész Gyergyói - medencében. Adataink azonban főleg Gyergyóújfalura vonatkoznak, mivel itt székelt a gyergyói alkirálybíró.

A volt forradalmárok a legtöbb esetben megtagadták az engedelmességet. Így történt ez 1849 szeptember 25-én Csíki Tóbiás esetében is. Az esetről Elekes István káplár révén értesülünk:

„Mai napon, úgymint 25 September, hivatalos parancsát vettem a tisztelt hadnagy úrtól (Novratzki Károly kapitánynak a parancsáról van szó) avégett, hogy Csíki Tóbiást őrizet alatt kísértessem az illő helyre, én rögtöni kötelességemnek eleget tenni iparkodván, de az a gazember a legnagyobb engedetlenséggel viselteték parancsolatomnak eleget tenni - amelyet hivatalosan alázasosan jelentek.”¹²⁷

Sok esetben azonban a faluközösség tagjai a szabadságharc helyi vezetőinek védelmére keltek. Ilyen esettel találkozunk 1849 augusztus 27-én is, amikor a falulakók könyörgéssel próbálják megakadályozni a helyi pap megbüntetését.¹²⁸ Feladatuk azonban igen nehéz volt, mivel a szék vezető emberei az osztrák katonai hatóságok hű kiszolgálói voltak. Legalábbis ezt bizonyítja Wéégh András ideiglenes gyergyói alkirálybíró levele, amelyet 1849. szeptember 23.-án Novraczky kapitánynak címzett: „Dullo biztos Csibi Ferenc úrnak, két rendbéli, alfalui jegyző Koncsag Ignácnak jelentéseiket azon hivatalos kéréssel zárom ide, hogy a benne megnevezett engedetlen embereket bűnük nagyságához nézve megbüntetni legyen szíves, annál is inkább, minthogy az ily engedetlenségek megbüntetésére az egész népre jó hatást szürend.”¹²⁹

Nem nehéz felismernünk, hogy a lakosság ellenállást tanúsít az osztrák hatóságok és helyi kiszolgálók követeléseivel szemben. A forradalmi hangulat tehát augusztus és szeptember hónapokban még igen erős volt. Következésképp a csíki és a gyergyói - medence szigorú katonai ellenőrzés alá került. Itt gyakorlatilag próbálták megvalósítani Wohlgemuthnak 1849. szeptember 18.-án kiadott kiáltványát, miszerint számadás alá kell vonni és a megérdemelt büntetést mindazoknak meg kell adni, akik a felforgató pártnál közreműködtek, nemkülönben a volt császári tisztek és hivatalnokok is, kik hűségüküket megszegve a lázadáshoz csatlakoztak.¹³⁰ Gyergyó esetében ennek a rendelkezésnek a végrehajtása lehetetlen volt, hiszen térségünkben a férfi lakosság igen nagy számban kapcsolódott be a szabadságharc küzdelemsorozatába.

Felvetődik a kérdés? Igazuk volt-e a gyergyói határőrkatonáknak, amikor az 1848 májusában megfogalmazott programjukban a hirtelen megadott polgári szabadságban, gazdasági tönkremenésük fő indítékát látták?

Az 1848-1849-es évi, életben maradt gyergyói honvédek, nemzetőrök névsorát 1867 után készítették el, a listán szereplő foglalkozás pedig a kiegyezés utáni munkaállapotot tükrözi. A Csíkszeredai levéltárban megtalálható összesítést,¹³¹ a tisztek esetében Bona Gábor kutatásai révén¹³² feltárt, s a levéltári anyagból hiányzó nevekkal egészítettük ki. Az összesítésből a volt tiszteknek és egyszerű határőrkatonáknak az életterét érzékelhetjük 19 esztendő múlva.

Az ezredesek és az alezredesek:

---

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ Csíkszereda, Állami Levéltár. F 63/2. sz. 8

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Endes, i.m., 314

¹³¹ Csíkszereda Állami Levéltár. F 78 sz. 75.

¹³² Bona Gábor, Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988

Földváry Károly (Gyergyószentmiklós): 1868-ban a Pest városi honvédegyelet tagja. Később egy közalapítvány vezető hivatalnoka. Cegléden halt meg 1883-ban

Földváry Lajos (Gyergyócsomafalva): a szabadságharc után császári, királyi őrnagyi nyugdíjban részesült. 1857-ben osztrák báróságot kapott. A Fejér megyei Pettenden halt meg 1881-ben

Földvári Sándor (Gyergyószentmiklós): Az apátfalvi kőedénygyár igazgatójaként tevékenykedett. A Borsod megyei honvédegyeletnek volt a tagja. 1868-ban Pesten halt meg.

Gróf Lázár Dénes (Szárhegy): a fegyverletételkor Komáromba menekült, s a vár őrségével fejezte be a szabadságharcot.

Őrnagyok:

Bernád Antal (Gyergyóremete): 1867-ben szülőfalujában módos birtokosként élt.

Bíró Károly (Gyergyószentmiklós): nem ismerjük társadalmi és vagyoni helyzetét 1867-ben.

Fodor István (Gyergyószentmiklós): 1868-ban a csíkszépvízi kisbirtokán gazdálkodott.

Lezsák Lajos (Szárhegy): 1864-ben az Almássy-Nedeczky féle szervezkedés résztvevőjeként letartóztatták és 14 évre ítélték. A teresienstadti várbörtönben halt meg 1866 októberében.

Magyari Ferenc (Gyergyószentmiklós): 1867-ben négy hold földön szülőhelyén gazdálkodott. 1883-ban halt meg Gyergyószentmiklóson.

Puskás Ferenc (Gyergyóditró): 1867-ben Gyergyó alkirálybírójává választották. A székek megszüntetése után alispánként tevékenykedett. Ditróban halt meg 1883-ban.

A következőkben csak az összesítéseket mutatjuk be a vagyoni-társadalmi helyzetről 1867-ben.

Századosok:

Esperes -1

Községi jegyző - 1

Magángazda – 3

Földműves – 1

Ismeretlen foglalkozásúak – 11-en

Alszázados:

Ismeretlen foglalkozású – 1

Főhadnagyok:

Magángazda – 1

Gazdatiszt - 1

Ismeretlen foglalkozású – 1

Alhadnagyok:

Kerületi főesperes – 1

Közgyám – 1

Hivatalnok – 1

Magángazda – 2

Napszámos – 1

Ismeretlen foglalkozásúak – 2

Örmesterek

Adópénztáros – 1

Közjegyző – 1

Hivatalnok – 1

Kereskedő - 1

Vöröskereszt – 1

Harangozó – 1

Magángazda – 4

Földműves – 7
Napszámos – 1
Koldus - 1
Ismeretlen foglalkozásúak – 3
Tizedesek:
Magángazda – 2
Földműves – 23
Napszámos – 21
Koldus – 4
Ismeretlen foglalkozásúak – 7

Közkatonák:

Földművesek száma...157... az összes közkatonák 31,5 %-a
Napszámosok száma...237... az összes közkatonák 47,5 %-a
Koldusok száma.....24... az összes közkatonák 4,8 %-a
Szolgák száma.....2... az összes közkatonák 0,4 %-a
Kovácsok száma.....4... az összes közkatonák 0,8 %-a
Asztalos.....1... az összes közkatonák 0,2 %-a
Magángazdák száma.....11... az összes közkatonák 2,2 %-a
Kereskedő.....1... az összes közkatonák 0,2 %-a
Kőműves.....1... az összes közkatonák 0,2 %-a
Kürtös.....2... az összes közkatonák 0,4 %-a
Festő.....1... az összes közkatonák 0,2 %-a
Nyomorék.....1... az összes közkatonák 0,2 %-a
Ismeretlen foglalkozásúak 55.. az összes közkatonák 11,0 %-a

A volt honvédeknek és nemzetőröknek több mint a fele a napszámosok és a koldusok közé tartozott 1867-ben. 1848-ban a gyergyói határőrkatonák előre látták: a polgári szabadság és a liberalizmus döntő módon hozzájárulhat anyagi tönkremenésükhöz.